

7.8.5 Regionální diferenciace

Pro zemi je klíčovou oblastí **Paňdžáb**, kde žije asi polovina obyvatelstva a je zde vyprodukováno asi 60 % potravinové produkce země (hlavními produkty jsou pšenice a bavlna). Velká centra jako Láhaur (přes 8 mil.) – box 7.11, Faisalábád či Rávalpindí mají tisíciletou tradici a po rozdělení Britské Indie z důvodu milionů muslimských imigrantů silně populačně vzrostly. Pro rozvoj Pákistánu představuje Paňdžáb klíčovou jádrovou oblast, jakousi přirozenou koncentrační základnu muslimských rolníků.

Karáčí se svým zázemím představuje významně rozvojový pól, založený na tradiční dopravní funkci – největší přístav Pákistánu s 90% podílem na přepravě zboží a největším letišťem v zemi. Vedle toho má ovšem rozsáhlý hutnický, chemický a lodářský průmysl založený v osmdesátých letech 20. století. Město se zázemím se podílí *pětinou na tvorbě HDP* celé země. Ovlivnilo jej přistěhovalectví, jehož výsledkem je *etnická a jazyková pestrost*.

Balúčistán zaujímá asi polovinu území Pákistánu, ale žije zde jen 7 % obyvatel silně etnicky diferencovaných a živících se převážně chovem ovcí a exportem vlny. Nicméně tato provincie představuje perspektivu pro těžbu plynu a ropy.

BOX 7.11 LÁHAUR

Láhaur je tradičním centrem Paňdžábu, na hlavním komunikačním tahu mezi Islámábádem a Dillím. Město je hlavním kulturním centrem Pákistánu; jsou zde vydávány asi tři čtvrtiny všech knižních titulů, v provozu je několik univerzit a řada muzeí. Z řady památek různých epoch jsou nejvýznamnější ty z doby Velkých Mughalů, a to v podobě mešit, městské pevnosti či zhrad. Dnes je město známé rozvojem informačních technologií, filmovým průmyslem a dále je zde na 9 tis. průmyslových firem širokého spektra zaměření.

Otázkou dalšího vývoje celé země je nalezení odpovídajícího *vztahu mezi dominantním Paňdžábem* a dalšími, ekonomicky i politicky podstatně *slabšími provinciemi* země a také odstranění obrovské korupce a sociální nerovnosti. Pákistán je zemí, která balancuje mezi *modernizačními* snahami podobnými jako v některých oblastech Indie a labilní nestabilitou celého muslimského světa. Část obyvatel Pákistánu usiluje o *tradiční muslimskou společnost* a není jakkoliv připravena na modernizaci a s ní spojenou globalizaci.

8/ Islámský makroregion

8.1 HLAVNÍ ZNAKY

Tab. 8.1 Základní data o Islámském makroregionu (2016)

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP na obyvatele	Gramotnost	Střední délka života
mil. km ²	%	mil.	%	obyv./ km ²	bil. USD	%	tis. USD	%	roky M/Ž
12,1	8,9	502	6,8	41	4,3	5,7	17	75	71/75

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

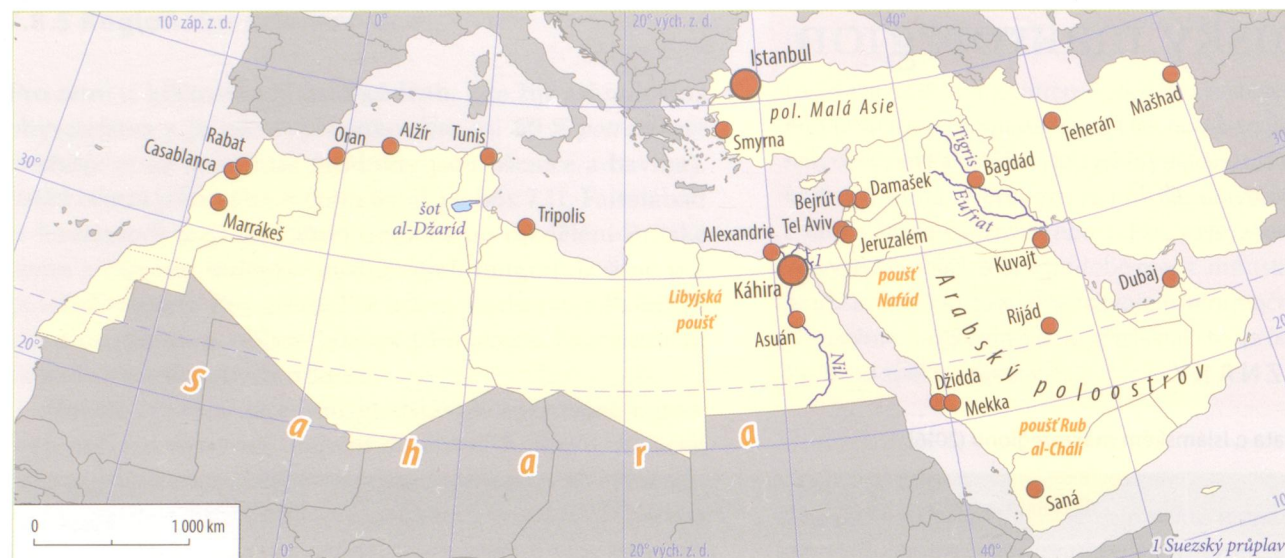
- Makroregion zahrnuje státy *jihozápadní Asie a severní Afriky*; často se ztotožňuje také s pojmy *Blízký a Střední východ* (nebo také *Orient*). Za tyto země se označují Evropě nejbližší asijská území, zahrnující státy při pobřeží *Středozemního moře a Perského zálivu*.
- Hranice tohoto makroregionu jsou *spíše pásmem* než přímkou a výraznou linií, a to jak v Africe, tak v Asii (z důvodu rozsáhlých oblastí pustin).
- *Území makroregionu je jedním z míst vzniku rolnictví* založeného na pěstování kulturních travin – obilnin (pšenice, ječmen, žito) a dalších plodin. Je také územím, kde byla *domestikována domácí zvířata* (ovce, kozy, skot, velbloudi).
- Zde se zformovaly významné *starověké kultury a civilizace* a také světová náboženství: *židovství* (judaismus), *křesťanství* a *islám*. Z tohoto kulturního jádra se šířily jak ideje, tak inovace a technologie, které významným způsobem měnily svět. *Islám* jako poslední velké náboženství transformoval a sjednotil tuto oblast a představuje nejvýznamnější charakteristiku makroregionu.
- Přírodní podmínky se vyznačují *nízkými a nepravidelnými srážkami*, obyvatelstvo se koncentruje do regionů s relativním dostatkem povrchových a podzemních vodních zdrojů, rozsáhlá území bez vodních zdrojů jsou *řídce zalidněna* či neobydlena. V budoucnosti lze očekávat významný nárůst konfliktů spojených s využíváním omezených zdrojů vody.
- Několik států disponuje velkými *zásobami ropy a zemního plynu* světového významu (více než polovina světových zásob), což jim umožnilo podstatně zvýšit životní standard obyvatelstva.

- Převládají zde státy obývané Araby islámského vyznání, takže se zdá, že se jedná o jednolitou populaci. Ale opak je pravdou. *Etnická, náboženská, kulturní i politická roztržitost* a výrazně nerovnoměrné využití obrovských příjmů z ropy a plynu způsobují vnitřní a mezistátní nestabilitu a konflikty. Oblast je trvalým ohniskem napětí v celém světě.
- V makroregionu je velký podíl *monarchistických, resp. nedemokratických režimů* a z toho pramení poměrně vysoká míra nesvobody, časté nedodržování lidských práv a nerovnoprávné postavení žen. Dalším problémem je velmi *vyšoká porodnost* a také vysoký podíl *negramotných* (25% obyvatel) a velké rozdíly v životní úrovni obyvatelstva.
- Co do problémovosti a střetů jde zřejmě o *nejkonfliktnější oblast světa*, podle knihy *Velké šachovnice Z. Brzezinského* (1999) jde o „ústřední zónu globální nestability“.

8.2 VYMEZENÍ A PŘÍRODNÍ POMĚRY

Makroregion zahrnuje státy podél afrického a asijského Středomoří a na Arabském poloostrově, Irák a Írán (celkem 20 samostatných států). **Geopoloha** na rozhraní tří světadílů je *velmi exponovaná*, jak o tom svědčí historické události (kapitola 8.3).

Povrch charakterizují jak rozsáhlá pohoří, zejména v severovýchodní části, tak roviny Arabského poloostrova a severní Afriky. *Pohoří* náleží k rozsáhlému Alpsko-himalájskému horskému systému (např. pohoří Taurus, Antitaurus), uzavírajícímu rozsáhlé *plošiny Anatólie*; na východě přechází v Íránskou vysočinu (přes 2000 m n. m.). Jde o step-

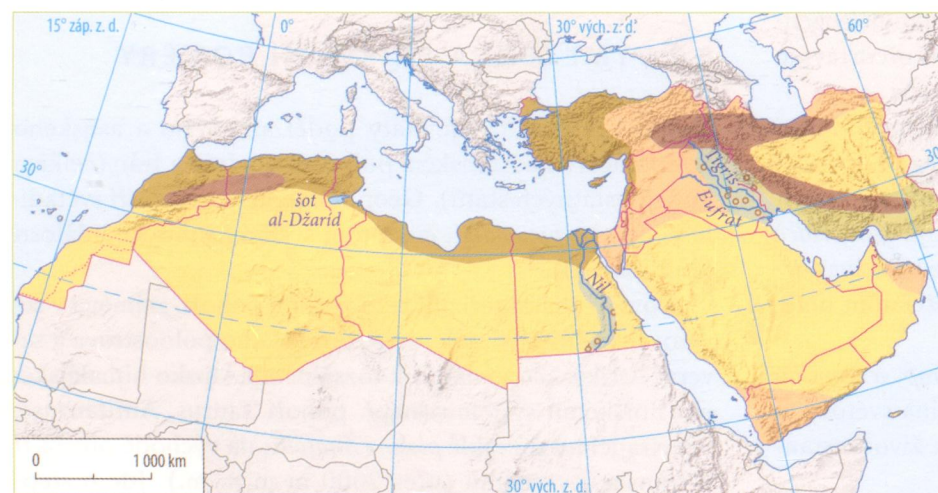
Obr. 8.1
Islámský
makroregion

ní a polopouštní náhorní plošiny s mnoha slanými jezery a rozbrázděné vodními toky. *Íránskou vysočinu* lemují na severu Elborz (Damávand 5 670 m n. m.), na jihozápadě Zagros (4 500 m n. m.). Alpický horský systém v severní Africe pokračuje obloukem *Atlasu*, který nejvyšších výšek dosahuje Vysokým Atlasem (Džabal Tubkal 4 165 m n. m.), modelovaným ve vrcholových částech čtvrtohorními ledovci.

Severní Afrika a část Arabského poloostrova má hlavně rovinatý charakter s *mnoha plošinami* a často bezodtokými pánvemi, pokrytými stepmi, polopouštěmi a pouštěmi. *Pouště a polopouště* mají buď kamenitý (hamada), nebo písčité (erg) povrch a pokrývají rozlehlé oblasti celého makroregionu. Arabský poloostrov pokrývají rozsáhlé pouště Nafúd, Dahná a Rub al-Chálí; při pobřeží Rudého moře se táhne pohoří třetihorního stáří (až 3 700 metrů vysoké). Rozkládají se tu *dvě aluviální roviny* – rovina Nilu a meziříčí Eufratu a Tigridu, dvě jádra starověkého závlahového zemědělství i civilizační ohniska světového významu. Mezopotámie je ze severu a východu lemovaná Anatolskou a Íránskou plošinou. Na severu se obě aluviální roviny

k sobě přibližují podkovovitým pásem odedávna obdělávaných půd s poměrně vysokou hustotou osídlení – tzv. „*Úrodným půlměsícem*“, který byl od antiky také důležitým komunikačním koridorem.

Na území makroregionu převažuje celkově suché **podnebí** (charakteristické pro oblasti v blízkosti obratníků) s *nízkými srážkami* (v poušti Rub al-Chálí neprší i deset let po sobě). Srážkově významnější jsou především vyšší polohy horských oblastí, kde však nerovnoměrně rozložené srážky vedou k častému výskytu eroze. V posledních desetiletích dochází ke stále větší *desertifikaci*. V moderní době, především v posledním půlstoletí, se stavějí velké vodní nádrže, které mají za úkol především zadržovat vodu pro období s nedostatkem srážek (např. Atatürkova přehrada v Turecku). S *umělým zavlažováním* je spojen také nárůst obsahu solí v půdě (převažuje totiž výpar nad srážkami, a proto se i malé množství solí ve sladké vodě nakonec v půdě hromadí). To vedlo ke zhoršení podmínek pro rolnictví a bylo v minulosti poměrně častým důvodem pádu slavných říší závislých na umělých závlahách (box 8.1).

Obr. 8.2
Krajinný pokryv Islámského makroregionu

BOX 8.1 NIL A JEHO VÝZNAM

Nil patří k nejvýznamnějším světovým veletokům a je spjat s formováním civilizací na dolním toku. Průměrný průtok v Káhiře je 2 284 m³/s a povodí řeky má rozlohu asi 915 tis. km². Jeho délka činí 6 671 km, z toho v Egyptě 1 600 km. Neexistuje shoda v tom, zda absolutní světové prvenství co do délky toku patří Nilu, nebo jihoamerické Amazonce. Důvody jsou dva – jednak řeky zvláště v nížinách mění své koryto a tedy i délku, jednak jsou různé názory, odkud by se délka měla počítat. Nejzazším zdrojem Nilu je burundská řeka Ruvyironza, přítok řeky Kagera, která po 690 km dospěje do jezera Ukerewe. Nil je fenomén, na němž odjakživa závisely životy milionů lidí. Již od vzniku prvotních civilizací byla řeka využívána nejen jako významná dopravní tepna, ale také k zavlažování, ke zvýšení úrodnosti polí (přírodní hnojení), rybolovu a zásobování vodou. Na Nilu je závislá ekonomika Egypta, kde v pásu u řeky širokém 15–20 km žije 97 % obyvatel. Výstavbou Asuánské přehrady bylo zabráněno katastrofálním povodním a suchům a zvýšena rozloha zavlažovaných území, ale dolní Egypt přišel o každoroční závlahu s množstvím úrodného bahna.

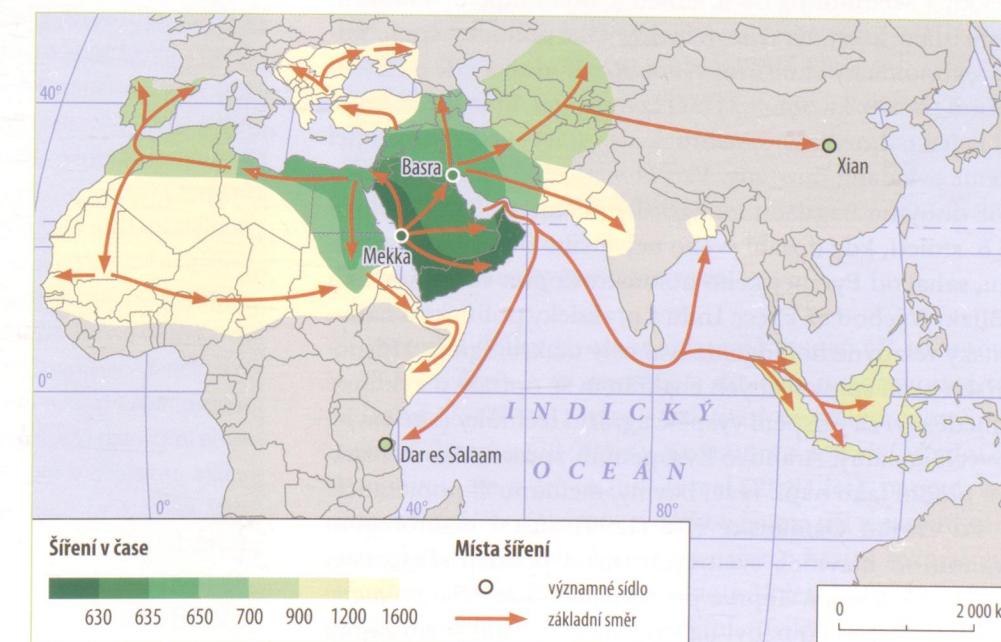
8.3 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Makroregion se rozkládá v exponované poloze, kde po staletí docházelo k *mísení ras a etnik* – europoidních Arabů, mongoloidů i negroidů. Po jeho území se uskutečňovaly a uskutečňují interakce Středozemního moře s mořem Rudým a s Perským zálivem. Mezopotámii pokládají někteří historikové za nejstarší centrum zrodu civilizace vzniklé na základě rolnictví, založeného na pěstování kulturních obilnin nejprve v údolích Eufratu a Tigridu v **Mezopotámii**

BOX 8.2 STARÉ CIVILIZACE MEZOPOTÁMIE

Mezopotámie (z řeckého Mesopotamia, „země mezi řekami“) je označení pro oblast mezi řekami Eufrat a Tigris; v dnešní době její území odpovídá zhruba velké části Iráku, severovýchodní Sýrii, jihovýchodnímu Turecku, popř. jihozápadnímu Íránu. První sumerské obyvatelstvo se v Mezopotámii objevilo na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. n. l. V roce 539 př. n. l. do oblasti Babylónu vnikli Peršané a v roce 331 př. n. l. pak Alexandr Veliký, po jehož smrti se Babylón stal součástí Seleukovské říše a poté se opět území dostalo pod nadvládu Peršanů. V roce 637 se vlády nad Mezopotámií ujali muslimští Arabové. Hlavní přínosy mezopotamské civilizace v oblasti zemědělství byl systém zavlažování a používání rádl. Řemesla využívala zpracování většiny kovů, hlavně mědi a bronzu a hrnčířský kruh. Inovací v dopravě bylo vynalezení kola a vozu. Ve stavitelství se používaly cihly, malta, jako pojivo i asfalt a byla známa znalost klenby. Stavěli se tzv. zikkuraty – stupňovité věže k náboženským a astronomickým účelům. V Mezopotámii byla známá šedesátková soustava a později i desítková. Na úrovni byly matematické znalosti – násobení a dělení, zlomky, umocňování a odmocňování i rovnice druhého a třetího stupně. Geometrie se využívala převážně na výměru polí a jiných nemovitostí.

(box 8.2), kde se usadili mezi lety 3200–2800 př. n. l. Sumerové, kteří vytvořili klínové písmo, budovali zavlažovací systémy a používali kalendář. Druhou historicky jádrovou civilizační oblastí byl **dolní tok Nilu** v Egyptě. Egyptská starověká civilizace vznikla před více než pěti tisíci lety při údolí a deltě řeky Nilu. Bohaté archeologické nálezy a památky egyptské architektury se soustřeďují v oblasti Abú Síru a pyramid u Gízy poblíž Káhiry, v Luxoru aj.

Obr. 8.3 Šíření islámu ve světě

BOX 8.3 ISLÁM

Islám je nejmladší ze světových náboženství, které má v současné době největší nárůst svých přívrženců. Je založeno na učení proroka Mohameda (box 8.13), vyžadující naprosté odevzdání Alláhovi. V rámci toho je hlásán naprostý fatalismus, každý krok věřícího je předurčen Alláhem a vše co se stane, je jeho dílem. Tato skutečnost zásadně ovlivňuje chování muslima, jeho motivaci a absenci individualismu. Vychází z obdobných tradic jako judaismus a křesťanství. Mohamed není považován za zakladatele nového náboženství, ale za obnovitele původní monoteistické víry Adama, Abraháma, Mojžíše, Ježíše a dalších proroků. Muslimové věří, že Bůh Mohamedovi zjevil Korán, který společně se Sunnou (Mohamedovy činy a slova) považují za základní prameny islámu, obsahující absolutní neměnnou pravdu. Jedná se o sbírku božích sdělení psaných ve verších a skládá se ze 114 súr (kapitol). Jeho náboženské a právní příkazy a zákazy tvoří základ islámské teologie, právní vědy a veškeré kultury. Platí také za vzor správnosti arabského jazyka. Náboženství se rozděluje do dvou hlavních islámských větví, a to sunna (85–90 %) nebo ší'a (10–15 %). Rozdělení, které vedlo k tomuto rozštěpení muslimské obce, nastalo v 7. století a jeho příčinou byla otázka nástupnictví ve vedení muslimské obce po smrti Mohameda. Mezi přívrženci obou směrů islámů panují spory, které se u fanatických věřících vyhrocují až do bratrovražedných střetů a válek. K islámu se hlásí asi čtvrtina obyvatel naší planety. Nejvíce jeho přívrženců žije v jižní Asii (třetina) a na Blízkém východě (20 %).

Na území makroregionu vznikla tři významná **světová náboženství**: judaismus, křesťanství a islám, která zde také mají svá svatá poutní místa, zejména Jeruzalém, Betlém, Mekku a Medinu. Již od 8. století je dominujícím náboženstvím islám, který výrazně ovlivňuje také politický, společenský, ekonomický i kulturní vývoj. Rozhodující vliv na šíření islámu (box 8.3 a obr. 8.3) měl tzv. *chalífát*, který představoval nejen náboženskou instituci, ale i státní útvar zahrnující území ovládaná muslimy. Vznikl v roce 632 a zanikl roku 1258 dobytím Bagdádu mongolskými nájezdníky. V polovině 8. století, kdy dosáhl svého největšího územního rozmachu, sahá od Pyrenejského poloostrova přes severní Afriku a Blízký Východ až k řece Indu a prakticky politicky a nábožensky relativně homogenizoval celý makroregion. Hospodářství zemí spravovaných chalífátem se opíralo o výkonné zemědělství za přispění vyspělé agrární techniky (sítě zavlažovacích kanálů). Arabové Evropanům zprostředkovali znalost plodin jako např. rýže, bavlny, melounu či pomeranče.

Po vzniku **Osmanské říše** (1299) zůstal makroregion stranou od hlavních světových tras a později *ekonomicky i sociálně stagnoval*. Teprve po *prokopání Suezského průplavu* (1859–1869) znovu nabyl na významu a dostal se do zájmu

evropských mocností. Území bylo rozděleno především mezi *Francii* (Maroko, Alžírsko, Tunisko, Sýrie a Libanon) a *Británii* (Egypt, Palestina, Jordánsko, Irák, jih a východ Arabského poloostrova).

Po druhé světové válce se postupně utvářejí jednotlivé státní útvary, tento proces však doprovázelo mnoho válečných a teroristických konfliktů. Poté co Britové roku 1948 opustili **Palestinu**, která měla být na základě rozhodnutí OSN rozdělena na židovský a arabský stát, byl vyhlášen stát Izrael. Ten byl okamžitě napaden vojsky sousedních arabských států a konflikt pokračoval dalšími vojenskými střety (1956, 1967, 1973, 1982, 2006 – box 8.4). *Napětí a vojenské střety* postupně během historie zasáhly téměř všechny státy makroregionu. Konflikt v *Libanonu*, jeví se původně jako náboženský střet mezi křesťany a muslimy, uvrhl dříve prosperující zemi v letech 1975–1990 do občanské války. Po odchodu šáha z *Íránu* v roce 1979 a nastolení vlády fundamentalistů vypukla krvavá osmiletá válka s Irákem, při které zahynulo přes 850 tis. vojáků a civilistů. V roce 1990 obsadil *Irák* emirát Kuvajt, který po uplynutí ultimáta OSN osvobodila mezinárodní armáda pod vedením USA a o tři roky později obsadila samotný Irák.

BOX 8.4 ARABSKO-IZRAELSKÉ KONFLIKTY 1948–1979

Po druhé světové válce OSN vytvořila speciální komisi připravující plán na rozdělení Palestiny. Židé tento pro ně z hlediska území nevýhodný plán přijali, zatímco zástupci arabských států (zvaných Liga arabských států) ho odmítli. Izrael na základě plánu OSN vyhlásil v květnu roku 1948 svou nezávislost a druhý den zahájily armády pěti arabských států útok. Rozpoutaly tak více než rok trvající válku, která skončila úspěchem Izraele, který obsadil Negevskou poušť a získal přístup až k Akabskému zálivu s přístavem Ejlat. Izrael uhájil území, které mu bylo přiznáno, ale obsadil rovněž některá další území, původně určená pro vytvoření arabského státu v Palestině. Druhá arabsko-izraelská válka, tzv. sinajská, byla součástí suezské krize v roce 1956 a souvisela s blokováním izraelských přístavů Egyptem. Skončila opět příznivě pro Izrael, který obsadil území Gazy. V průběhu konfliktu v roce 1967 proběhla také tzv. šestidenní válka mezi Izraelem a koalici Egypta, Sýrie a Jordánska, jejíž výsledek byl pro arabskou koalici zdrcující. Egypt přišel o území Gazy a Sinaje, Jordánsko o Východní Jeruzalém a západní břeh Jordánu, Sýrie o Golanské výšiny. Čtvrtá arabsko-izraelská válka byla nejdelší a probíhala v letech 1967–1970 a v poslední fázi se omezovala na sérii lokálních přeshraničních incidentů. Pátá arabsko-izraelská válka propukla v roce 1973 nečekaným útokem Sýrie a Egypta (tzv. válka Yom Kippur) a znovu skončila nezdařeným útočícím státem; izraelské jednotky pronikly až na západní břeh Suezského průplavu. V březnu 1979 došlo k podepsání mírové smlouvy s Egyptem a k navrácení území Sinajského poloostrova.

BOX 8.5 ISLÁMSKÝ STÁT

Islámský stát (zkráceně IS; arabsky ad-Dawla al-Islámíja) nemá se státem nic společného, jedná se o radikální islámskou teroristickou organizaci působící v Iráku. Ta angažováním se v Sýrii zesílila tak, že obsadila některá tamní území, na kterých vyhlásila v roce 2014 tzv. Islámský stát. Jeho vůdcem se stal Abú Bakr al-Bagdádí, jenž si přisvojil čestný islámský titul chalífa. Cílem je obnovit chalífát na územích Iráku a Levanty či dalších zemí, které byly někdy v historii pod muslimskou vládou. Hnutí je známé svou přísnou interpretací islámu a islámského práva šaría. Příslušníci hnutí pocházejí hlavně z okolních zemí, ale také z Evropy a Kavkazska. Islámský stát má na svědomí mnoho desítek tragických teroristických útoků. V červnu roku 2015 se IS přihlásil k teroristickým útokům proti západním turistům v tuniském letovisku Sús, v lednu k bombovému útoku v Istanbulu proti západním turistům a na jaře 2016 k teroristickým útokům v Bruselu a ve francouzském městě Nice atd.

Situaci v makroregionu „zkomplikovalo“ v posledních letech i tzv. „arabské jaro“. Tímto pojmem je označována vlna protestů, nepokojů, povstání a revolucí, které probíhaly či probíhají od konce roku 2010 až do současnosti. Motivy počátku protestů byly spojovány s bojem proti chudobě či špatným životním podmínkám, ale i proti dlouhodobě vládnoucím autoritářským a zkorumpovaným režimům, které, jak se později ukázalo, vytvářely relativní stabilitu. Nejdynamičtěji arabské jaro zasáhlo *Egypt*, kde došlo k odstoupení prezidenta Husního Múbaraka. Po vypuknutí *libyjské občanské války* byl svržen režim Muammara Kaddáfího. V *Jemenu* rozsáhlé protesty vedly k ozbrojenému povstání, země se dostala na pokraj občanské války a v *Sýrii* se protesty změnilly v ozbrojené povstání. V průběhu krvavé občanské války se část syrského území (zejména sever a východ země) vymkla kontrole Asadova režimu a na části území byl vyhlášen tzv. *Islámský stát*. Ten není státem v pravém slova smyslu, ale jedná se o radikální islámskou teroristickou organizaci původem z Iráku (box 8.5). Slova Zbigniewa Brzezinského v knize *Velká šachovnice* o „ústřední zóně globální nestability“ se v makroregionu bohužel trvale potvrzují v praxi. V makroregionu se zformovaly regionální velmoci a snaží se prosadit vlastní zájmy (Saúdská Arábie, Egypt, Turecko, Írán), často i díky pomoci ze zahraničí (Rusko, dříve Sovětský svaz, USA, Británie a Francie).

8.4 OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ

Na rozloze větší než 12 mil. km² žije přes 500 mil. obyvatel (tj. 7 % světa), vyznačujících se *nízkou gramotností* (čtvrtina populace je negramotná – horší situace je jen v Indickém a Africkém makroregionu) a *dynamickým populačním růstem*,

zejména v Iráku (3 %) a Saúdské Arábii (2,4 % ročně v letech 2011–2015). Tento vývoj lze očekávat i do budoucna, a to v důsledku extrémně vysokého podílu *mladé populace*, např. v Jemenu je 45 % obyvatel mladších 15 let. Vysoký nárůst dokumentuje také Egypt, který každoročně získává přirozenou měnou přes 2 mil. osob. Populace se vyznačuje velmi *vysokou migrací*. Populačně ztrátové jsou zejména nestabilní regiony, v letech 2011–2015 odešlo ze Sýrie přes 4 mil. obyvatel, z oblasti severní Afriky – z Maroka 300 tis. osob, Egypta 220 tis. a Alžírsko 150 tis. osob. Naopak migračně ziskové jsou bohaté státy: za stejné období získala Saúdská Arábie 850 tis. a Spojené arabské emiráty 400 tis. osob, Turecko 350 tis. a Izrael 200 tis. osob.

Hustotou zalidnění okolo 40 obyvatel na km² řadí oblast na jedno z posledních míst mezi makroregiony. Jestliže existují velké rozdíly mezi státy – 425 obyvatel na km² (Izrael), proti 15 obyvatel na km² (Alžírsko či Saúdská Arábie) –, pak polarita uvnitř států je mnohem vyšší; na jedné straně jsou většinou liduprázdné prostory a na straně druhé vysoká koncentrace obyvatel na pobřeží Středozemního moře, údolí řeky Nilu a v Mezopotámii. Vysokou polaritu sledujeme také u míry **urbanizace**, která překračuje 75 % v Turecku, Íránu a pochopitelně i v Izraeli (92 %), Saúdské Arábii a Spojených arabských emirátech (85 %); naopak větší část populace žije na venkově v Jemenu 70 % a Egyptě 55 %. Metropole jednotlivých států koncentrují na svém území zhruba pětinu obyvatel; přes 18 mil. obyvatel žije v urbanizovaných areálech Káhiry, Istanbulu a Teheránu (tab. 8.2).

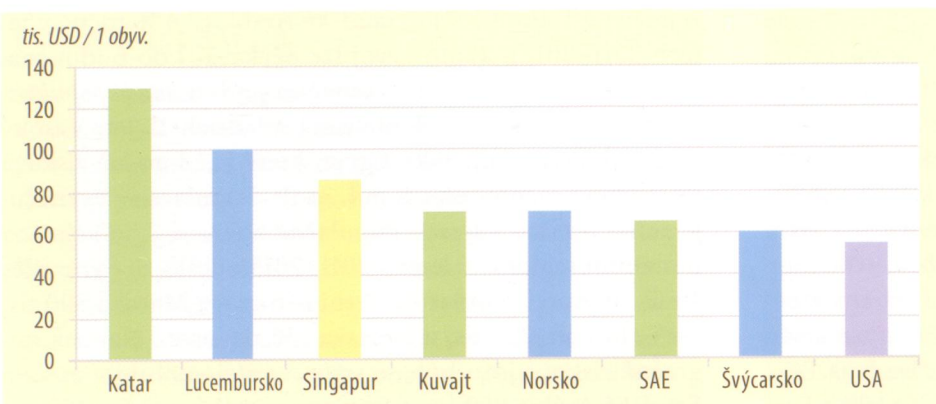
Tab. 8.2 Počet obyvatel v největších městech Islámského makroregionu (v mil. k roku 2015)

Pořadí	Název	Stát	Administrativní vymezení	Urbanizovaný areál
1.	Káhira	Egypt	10	18*
2.	Istanbul	Turecko	15	15
3.	Teherán	Írán	8	14
4.	Bagdád	Írán	7	.
5.	Ankara	Turecko	5	5
6.	Rijád	Saúdská Arábie	5	5

Zdroj: Demographia 2015

Poznámka: * Káhira v metropolitním areálu 22 mil. obyvatel

Střední délka života je relativně vysoká (71 let u mužů a 75 let u žen), a to zejména z důvodu pozoruhodné výše v Íránu (75/77 let), státu s relativně vyspělým zdravotnictvím, a Turecku (72/79 let). Ke státům s nejvyšší střední délkou života na světě se řadí Izrael (81/84 let), naopak k zemím s nejnižší očekávanou délkou života při narození náleží Jemen (64 let u mužů a 67 let u žen); krajní rozpětí mezi těmito státy tak dosahuje hodnoty 15 let. Extrémně vysoká je *negramotnost* ve státech severní Afriky – čtvrtina neumí

Obr. 8.4 Státy s nejvyšším HDP na obyvatele podle parity kupní síly bez ministátů (2015)

číst ani psát, v Maroku třetina a v Jemenu dvě třetiny žen a čtvrtina mužů.

Převládají země obývané převážně *Araby*, *vyznávajícími islám*. Nicméně ve většině zemí je situace velice komplikovaná. U mnohonárodnostních států bývá etnická různorodost zastřena vírou jako v případě Íránu, či je nahrazena státní příslušností jako v případě Turecka, kde právní použití termínu „turecký“, jakožto občan Turecka je odlišný od etnické definice. Statistika ani etnické zastoupení nesleduje a odhaduje se, že zde žije asi 25–30 % neetnických Turků (nejvíce Kurdů). V Íránu vedle Peršanů (60 %) jsou nejvíce zastoupeni Ázerbájdžánci (též Azerové – 15 %) a Kurdové (10 %); ti žijí také v Iráku (15 %) a Sýrii (box 8.6). V západní části Afriky žijí vedle Arabů *Berberi*, hovořící berberštinou (v Maroku zhruba třetina obyvatel). Situaci do značné míry ještě více komplikuje zachování *tradičních kmenových a kla-*

nových svazků. S výjimkou Izraele a Kypru dominují muslimové – *sunnité* (box 8.3), ve východní části převažují *šiiité* – Írán (90 %), Irák (60 %) a Jemen (35 %). *Křesťanská* menšina se zachovala na Kypru, v Egyptě (10 %) a v Izraeli (5 %).

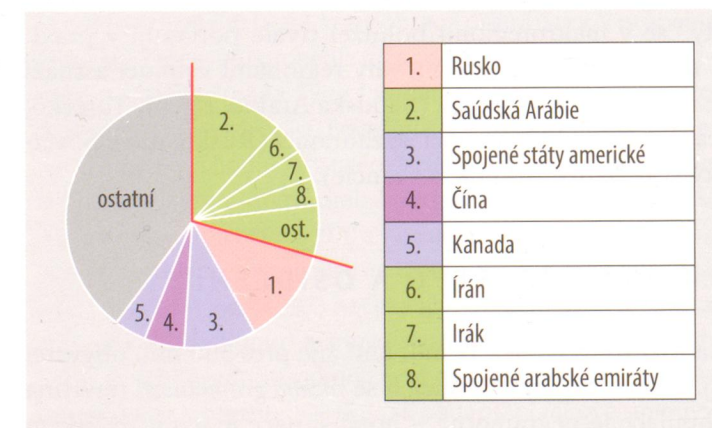
Z hlediska **pracovní síly** se makroregion vyznačuje řadou specifik. Nízkým podílem osob v produktivním věku (děti do 15 let tvoří většinou 38–45 % populace), ženy se v souladu s islámskými zvyklostmi prakticky nezapojují do ekonomické činnosti, pracovní zdroje jsou *nekvalifikované*, nemají zkušenosti s moderními inženýrsko-technickými pracemi. Nevelká část populace, schopná začlenění do produktivní práce, se o zapojení většinou ani *příliš nesnaží*. Prakticky všechny stavební a inženýrské práce realizují *zahraniční dělníci a odborníci* (zejména v bohatších oblastech), kteří ovšem v těchto zemích nemají žádná práva a představují v podstatě novodobé otroky.

BOX 8.6 KURDOVÉ

O Kurdech se mluví jako o největším národu, který nemá svůj vlastní samostatný stát a ani ho v historii nikdy neměl. Jejich počet se odhaduje v rozmezí 30–40 milionů, z toho nejvíce jich žije v Turecku, patrně více než polovina. Jejich počet není znám z toho důvodu, že je tamní statistika nesleduje, neboť je považuje za Turky. Přes 5 mil. Kurdů obývá Írán, Irák a okolo dvou milionů Sýrii. V souvislosti s Kurdy se mluví i o tzv. diaspoře, kdy přes 2 mil. obyvatel tohoto etnika žije mimo svá „domovská“ území – téměř milion v Německu, 150 tis. ve Francii a stejný počet v Izraeli. Nejblíže příbuzní jazykem jsou Balúčové; jsou spřízněni i s Peršany a jinými iránskými kmeny ve svém okolí. Kurdština patří k severozápadní skupině iránských jazyků, které spadají k indoevropské větvi. Kurdové nikdy nepřestali věřit v samostatný, demokratický a právní Kurdistan. V Iráku byl po roce 2003 v kurdské oblasti vytvořen demokratický, právní Kurdistan, který má svou vlastní ústavu a volený parlament, vládu a prezidenta. To ovšem Turecko i Írán pokládají za nebezpečný precedens směřující k vytvoření Kurdistanu sjednocujícího všechny Kurdy ze tří vzájemně sousedících států.

8.5 HOSPODÁŘSTVÍ

Hospodářství makroregionu je stále výrazně *závislé na přírodních podmínkách*, a to jak v případě zemědělství, tak těžby nerostných surovin, zejména ropy. Výjimkou je pouze Izrael, který zaměstnává více než 75 % obyvatel ve službách. Z důvodu těžby ropy se na předních místech světového žeb-

Obr. 8.5 Největší producenti ropy (2015)

BOX 8.7 ORGANIZACE ZEMÍ VYVÁŽEJÍCÍCH ROPU (OPEC)

OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) – Organizace zemí vyvážejících ropu je mezivládní organizace sdružující 13 zemí exportujících ropu. Koordinuje ekonomickou politiku členských států, zejména ohledně objemu produkce a cen ropy. OPEC založilo v Bagdádě roku 1960 původně pět zemí, jakožto kartel určující objem a cenu exportované ropy, zejména pomocí zavedení těžebních kvót. Členské země OPEC dnes kontrolují 75 % veškerých světových ropných zásob, zajišťují jednu třetinu veškeré ropné produkce a celou polovinu z objemu vývozu

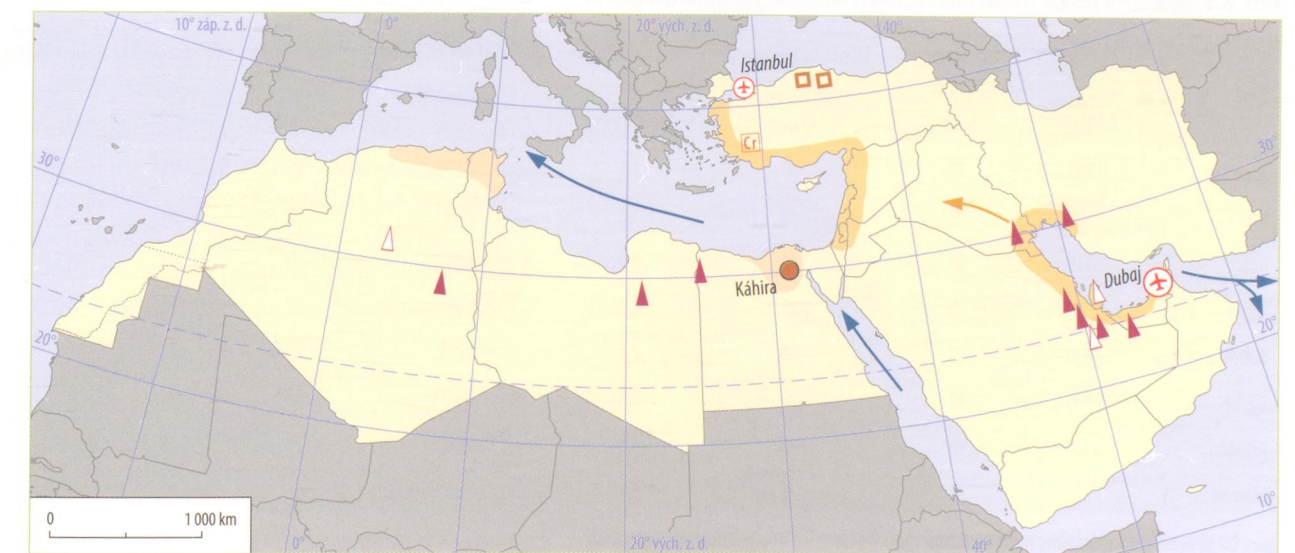
ropy. Zakládajícími členy jsou Saúdská Arábie, Kuvajt, Írán, Irák a Venezuela. V roce 1961 se připojil Katar, o rok později Libye a Indonésie. V letech 1967–1973 přistoupily SAE, Alžírsko, Nigérie a Ekvádor. Posledním členem je od roku 2007 Angola. Ke vstupu do OPEC byly přizvány také další státy: Bolívie, Súdán a Sýrie, členství zvažuje i Brazílie vzhledem k nově nalezeným velkým zdrojům ropy při pobřeží Atlantiku. Nejvyšším orgánem organizace je konference zástupců členských zemí, na které se určují denní kvóty těžby a cena exportované ropy.

říčku v produkci HDP na obyvatele (neuvažujeme-li ministáty) objevují na předních místech Katar, Kuvajt a Spojené arabské emiráty (SAE) – (obr. 8.4). *Ropa dramaticky změnila nejen ekonomickou podobu, ale i kulturní, intelektuální a částečně také etnický charakter* makroregionu, zejména v oblasti Perského zálivu. Kdysi ekonomická periferie se stala oblastí strategickou a prostřednictvím moderních zbraní (získané peníze z ropy) eskalovaly lokální střety na konflikty mezinárodní.

Ekonomickou a politickou moc makroregionu výrazně posílilo založení OPEC (Organizace zemí vyvážejících ropu) v Bagdádě roku 1960. Cílem organizace bylo sjednotit ropnou politiku členských států z důvodu co možná *nejvyšších příjmů*. Tohoto cíle je dosahováno stanovením limitů těžby, a tím i vyšších cen na světových trzích (box 8.7). Jakou politickou moc OPEC díky ropě získala, poznal svět v roce 1973, kdy byly zastaveny dodávky ropy v důsledku arabsko-izraelského konfliktu. Protože země OPEC kontrolovaly v té době téměř 60 % světové produkce, následovala *ropná krize*, která postihla téměř celý svět. Když v následujících letech OPEC drasticky zvýšila ceny ropy, bylo jasné, že se organizace stala vlastním a distributorem nejdůležitější suroviny světové ekonomiky. V současné době se makrore-

gion podílí *40 % na světové produkci ropy* a v první desíctce největších producentů je polovina zemí makroregionu. Na prvním místě Saúdská Arábie, dále pak Írán, Irák, Spojené arabské emiráty (SAE) a Kuvajt. Největšími producenty zemního plynu na světě jsou v makroregionu Írán (3. místo) a Katar (4. místo v roce 2015).

To, že je makroregion *zcela závislý na těžbě ropy či zemního plynu* (obr. 8.5), lze dokladovat skutečností, že se prakticky žádná země s výjimkou Turecka neobjevuje v žádném žebříčku světového ekonomického pořadí (výjimkou je 6. místo v produkci hliníku u SAE a 4. místo u stavu ovcí v Íránu). Největší závody na zpracování ropy a *petrochemické kombináty* vznikly v Saúdské Arábii El-Gubayl na pobřeží Perského zálivu, Yanbu při Rudém moři, v Kuvajtu, ve Spojených emirátech (Ruweis) a Kataru. Aspoň zčásti jednostranný export paliv je u bohatších států doprovázen i vývozem energeticky náročné produkce (hliníku z dovážených rud apod.). *Hliníkářny* jsou v Bahrajnu a Spojených arabských emirátech a hutní kombinát v Kataru. Pro *zpracovatelský průmysl* se vytvářejí dobře vybavené zóny. Důležité jsou také montážní strojírenské závody, rychle se rozvíjí chemický průmysl. Významné místo mají i drobné živnosti a tradiční řemesla (např. výroba koberců a kovotepectví).

Obr. 8.6 Ekonomický potenciál Islámského makroregionu

Za zmínku stojí četné projekty v oblasti rozvoje **zemědělství**. Saúdská Arábie dosáhla soběstačnosti v produkci pšenice (a nevelké přebytky dokonce vyváží). Kuvajť pěstuje jahody i květiny. Nejbohatší ropné monarchie postupně skupují *akcie nadnárodních společností* a velkých finančních organizací; Saúdská Arábie, SAE či Kuvajť jsou spoludávatelem desítek britských, amerických, evropských i japonských společností (např. British Petroleum, General Motors, IBM, General Electric, Höchst, Sony aj.).

Z důvodu nepravdělných a na mnoha místech i nedostatečných srážek je nutné většinu orné půdy *zavlažovat*. Technicky vyspělé jsou zavlažovací systémy v Izraeli, který ovšem ovládá asi 80 % vody Galilejského jezera, hlavního zdroje sladké vody v oblasti. Pěstuje se hlavně pšenice, citrusy, bavlník, datle, fíky, ovoce a zelenina.

Poměrně významnou roli v hospodářství makroregionu hraje **cestovní ruch**, který se koncentruje v pobřežních oblastech relativně *stabilních států* (Tunisko, Egypt, Dubaj) a v *historických centrech* (Jeruzalém, Údolí králů v Egyptě, Mekka, Istanbul). Díky turistickým a ekonomickým aktivitám vyrostlo v Dubaji 3. největší letiště na světě (80 mil. odbavených cestujících v roce 2015). Většímu rozvoji cestovního ruchu však brání politické problémy a teroristické akce. *Vysoká korupce* a špatné vzdělání, založené ve venkovských oblastech především na koránu, vytváří spolu s tradičními zvyky jasnou bariéru rozvoje spojenou s vysokou frustrací především mladých lidí, kteří se nemohou zaměstnat, seznámit a založit rodinu.

8.6 REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE

Makroregion lze rozdělit to tři části: (1) *Maghrib* (arabsky západ) je souhrnným označením západních zemí arabského světa Maroka, Alžírsko, Tuniska a také Libye, (2) *Mašrik*

(arabsky východ) zahrnuje země Arabského poloostrova a Egypt a (3) ostatní státy makroregionu. Z dvaceti zemí, které tvoří makroregion, je polovina *monarchií*, z toho pět absolutní monarchií (Saúdská Arábie, Kuvajť, Bahrajn, SAE a Omán). Dominují *autoritativní režimy*, jedinými demokratickými státy jsou Izrael a Kypr; Turecko je řazeno mezi tzv. hybridní režimy s nízkým stupněm demokracie. Vysoká regionální *diferenciace je z ekonomického hlediska*. Na jedné straně jsou tu ekonomicky úspěšné státy těžící zisky z ropy, k nimž se řadí Izrael, Kypr a relativně ekonomicky prosperující Turecko s vysokými přírůstkem HDP (5,4 % ročně v letech 2011–2015), na straně druhé najdeme v makroregionu státy, jako je např. Jemen s HDP na obyvatele okolo 3 tis. USD či Maroko se 7 tis. USD v roce 2015 (tab. 8.3).

Jádrové oblasti makroregionu se formovaly především poblíž pobřeží, vodních zdrojů a historicko-náboženských středisek. Nej hustěji zalidněnou oblastí je stále *dolní tok a delta Nilu* v Egyptě a také úzký pás pobřežní *nížiny východního Středomoří*, který byl od pravěku velmi důležitou komunikační osou. Nejdynamičtější se rozvíjejícím jádrovým regionem je **Perský záliv**, z důvodu vysokých zisků z těžby ropy a zemního plynu. V malých státech obrovské ropné příjmy dynamicky zvyšují spotřebu nepočtené populace, což umožňuje rozšířit dovoz spotřebního zboží. Příjmy vedou ke stavebnímu boomu, rozsáhlé bytové výstavbě a k budování administrativních objektů, infrastruktury, rezidencí, diplomatických a vědecko-výzkumných čtvrtí (blíže viz kapitolu 8.10).

Z ekonomického hlediska je významným jádrovým územím také celý stát *Izrael* (v minulosti to bylo celé východní pobřeží Středomořího moře – Libanon a pobřeží Sýrie). Další jádrovou rozvojovou oblast představuje **území západního Turecka s městy** Izmir (starověká Smyrna s 3 mil. obyvatel) a *Istanbul*, který je podle Global Cities Indexu 31. nejvýznamnějším globálním městem (kde vyniká kul-

turní stránka – podle indexu dokonce 11. pořadí na světě – a věda a výzkum 21. pořadí). V urbanizovaném areálu žije přes 15 mil. osob a tím je město řazeno na 12. místo na světě. Istanbul se podílí více než čtvrtinou na HDP Turecka (blíže viz kapitolu 8.7).

Druhým městem makroregionu, zařazeným do globálních měst, je také jediné africké město – *Káhira* na posledním 40. místě. Jedná se o 11. největší město světa (18. mil.), a to jak podle administrativního vymezení, tak v urbanizovaném areálu (22 mil. obyvatel v roce 2015). Káhira se podílí čtvrtinou na HDP Egypta (blíže viz kapitolu 8.11). V *severoafričtém pobřežním pásu* mezi městy Casablanca a Tunis jsou koncentrovány hospodářské aktivity tří států, ovšem již menšího, lokálního významu. Podobného významu je také dynamicky se rozvíjející *Téherán* (blíže viz kapitolu 8.8), který v oblasti usiluje o postavení regionální velmoci a podílí se na aktivitách hnutí Hizballáh v Libanonu a Sýrii.

8.7 TURECKO

8.7.1 Vymezení a přírodní poměry

Turecká republika celá leží ve sledovaném makroregionu, ale rozkládá se ve dvou světadílech, oddělených Bosporem, Dardanelami a Marmarským mořem – v Evropě leží území Východní Thrácie (24 tis. km²) a v Asii se rozkládá Anatolie (řecky: *Země východu slunce*, 97 % území). Současné Turecko je ekonomicky *nejvíce rozvinutým státem makroregionu* před Saúdskou Arábií – zaujímá 18. místo na světě (2015) a žije ve své

představě regionální velmoci. Zaujímá *strategickou polohu* na křižovatce důležitých cest, které od starověku spojovaly Evropu a Asii. Má zhruba obdélníkový tvar – maximální délka území státu (od západu na východ) dosahuje 1 600 km, od severu na jih 600 km.

Turecko je *hornatá země* – čtvrtina rozlohy se nachází ve výškách nad 1 200 m n. m. Ve vnitrozemí asijské části se rozkládá Anatolská plošina (900–1 200 m n. m.), obklopená pohořími, na severu Pontské pohoří, na jihu členitý Taurus, na východě Arménská vysočina s nejvyšší horou země Araratem 5 137 m n. m. Zemí probíhají dva významné zlomy – Severoanatolský a Východoanatolský, které jsou příčinou relativně časté *seismicity* (např. v roce 1999 v Izmitu zahynulo přes 17 tis. lidí). *Podnebí je převážně suché*, na pobřeží středomořské subtropické a ve vnitrozemí kontinentální. Průměrné roční množství srážek se pohybuje kolem 700 mm, v centrální Anatolii 200–400 mm, na černomořském pobřeží do 3 tis. mm. Ve Východní Anatolii bývá v létě +30 °C, v zimě až –30 °C.

Vodstvo. Na území Turecka pramení Eufrat i Tigris. Podle řeky Menderes, která stéká z náhorní plošiny úzkými klikatými údolím do Egejského moře, je odvozen název „meandr“. Slané bezodtokové jezero *Van* (3,7 tis. km²) v Arménské vysočině vzniklo přehrazením řeky lávovým proudem. *Travnaté stepi* centrální Anatolie se využívají jako pastviny (ovcí, koz) a jihovýchod pro pěstování obilí. Dolní části horských svahů při pobřeží Černého a Egejského moře pokrývají listnaté lesy (lesnatost dosahuje 15 %); při úpatí jsou sady a vinice. Obdělává se 27 % půdy, 19 % se využívá k pastvě (obr. 8.7). **Surovinové zdroje** jsou pestré. Turec-

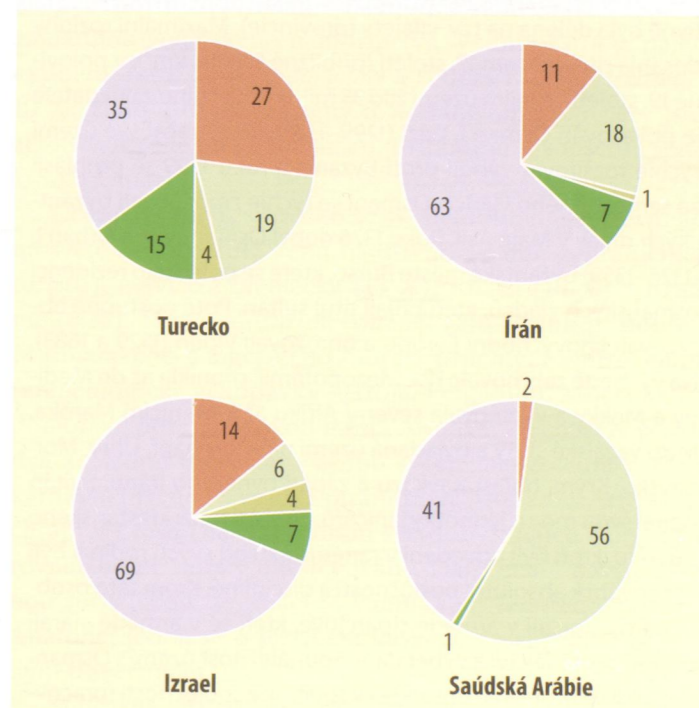
BOX 8.8 BOSPOR A DARDANELY

Bospor a Dardanely je souhrnné označení průlivů s mezilehlým Marmarským mořem, spojujících Černé a Egejské moře. V historii se vždy jednalo o velmi strategickou oblast s frekventovanou mořskou cestou. Od starověku do 15. století ovládala toto území Byzanc, po jejím pádu pak Osmanská říše, která umožňovala na základě smlouvy proplouvat ruskému černomořskému obchodnímu loďstvu. V roce 1829 bylo právo obchodní plavby vztaheno na všechny evropské státy. Bospor je 31 km dlouhý, v nejužším místě 700 metrů široký a 13 metrů hluboký. Po obou březích se v jižní části rozkládá město Istanbul. Průliv je překlenut třemi silničními mosty. První most o délce 1 074 metrů byl dokončen v roce 1973, v roce 1988 jej doplnil druhý most dlouhý 1 090 metrů a roku 2015 most Sultána Selima I. s osmiproudou silnicí a železnicí s délkou 2 164 metrů. V roce 2013 byl otevřen 13,7 km dlouhý železniční tunel v hloubce 55 metrů, který propojuje dříve oddělené části istanbulskeho metra a železniční síť. Dardanely spojují Egejské a Marmarské moře. Průliv je dlouhý 61 km, šířka kolísá v rozmezí 1,2–6 km a hloubka dosahuje v průměru 55 metrů.

Tab. 8.3 Základní údaje o hlavních státech Islámského makroregionu

Stát	Rozloha	Počet obyvatel	Hustota zalidnění	Populační růst	Střední délka života	Urbanizace	Gramotnost	Růst HDP	HDP na obyvatele
	tis. km ² 2016	mil. 2016	obyv./km ² 2016	% 2011–2015	roky M/Ž 2016	% 2015	% 2016	% 2011–2015	tis. USD 2016
Turecko	785	77	100	1,1	72/79	75	95	5,4	20
Írán	1 650	79	50	1,2	75/77	75	84	0,7	17
Irák	440	36	80	3,0	67/72	70	80	4,0	15
Izrael	20	9	425	1,9	81/84	92	100	2,5	34
Saúdská Arábie	2 150	32	15	2,4	73/76	85	94	4,0	52
Egypt	1 000	92	90	1,8	69/74	45	75	2,7	12
Alžírsko	2 380	40	15	1,9	73/77	70	75	3,2	14
Maroko	445	34	75	1,4	73/75	60	67	3,8	7

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

Obr. 8.7 Využití území Turecka, Íránu, Izraele a Saúdské Arábie (2015)

ko je světovým producent *chromu* (4. místo na světě, 10 % světové těžby); významná je těžba *hnědého uhlí* (4. místo na světě), železné rudy a tuhy. Mezi *ekologické hrozby* patří znečištění vod a vzduchu, odlesňování a znečištění mořské vody (především ropou a oleji) v průliveních a při pobřeží kolem velkých aglomerací.

8.7.2 Historické souvislosti

Na území Turecka vznikla již ve starověku významná civilizační centra, zejména při pobřeží Egejského a Středozemního moře. V roce 1299, kdy se Osman I. stal prvním sultánem **Osmanské říše**, započaly výboje do Evropy, Asie i Afriky. Roku 1453 padlo do rukou Turků hlavní město skomírající Byzantské říše *Konstantinopol*, nyní Istanbul (dlouhodobě hlavní město Osmanské říše) a roku 1529 byla Turky poprvé obležena Vídeň. Osmanská říše se postupně zmocnila většiny území jihovýchodní Evropy, Černomoří, Blízkého východu a severní Afriky (box 8.9). Expanze do Evropy

BOX 8.9 OSMANSKÁ ŘÍŠE

Osmanská říše patřila k největším a nejmocnějším říším světa a ovlivnila zejména sociální, etnické a kulturní charakteristiky velké části jihovýchodní Evropy, Blízkého východu a severní Afriky. Říše existovala v letech 1299–1922 a od 16. století měla zcela islámský charakter. Díky své poloze byla Osmanská říše spojnicí mezi evropským a asijským kontinentem a představovala strategickou a geograficky velmi výhodnou oblast, kterou však během dalšího, málo progresivního vývoje ztratila. Administrativně byla dělena na tzv. vilájety (provincie). Maximální rozlohy dosáhla říše koncem 17. století (přibližně 5,5 mil. km²); v polovině 19. století na jejím území žilo 35 mil. lidí. Za jejího zakladatele je považován Osman I. Gází (1299–1326), který začal své území rychle rozšiřovat výboji proti Byzanci a roku 1299 se prohlásil za samostatného vládce. Osman I. se rychle zmocňoval byzantských držav v Malé Asii. Roku 1326 dobyl Osmanův syn Orhan I. (1326–1359) byzantské město Bursu, které se poté stalo rezidencí osmanských vládců, kteří přijali titul sultán. Poté postupně obsazovali jihovýchodní Evropu a ohrožovali Vídeň (1529 a 1683). Na východě zahrnovala říše Mezopotámii, pronikla až do Mediny a Mekky a vyplňovala severní Afriku až k hranicím Maroka. Mezi vazalské státy a ovládaná území náležely např. Uhry, Moldavsko, Krym, oblast Kavkazu a západ nynějšího Íránu. Sultán opíral svou moc o jednotky janičářů, což byli muži křesťanského původu, kteří byli odvedeni v raném věku od svých rodin a byli vychováni k absolutní poslušnosti a disciplíně. Krom této osobní gardy sloužili v armádě sipahijové, kteří se v armádě starali o chod zemědělství a výběr daní. Sounáležitost území s Osmanskou říší se projevuje mnohdy i v současné společnosti (pracovní nasazení, korupce) i tvářností měst.

byla zastavena až v roce 1683, porážkou Turků u Vídně (během jejího druhého obléhání). Krize vojensko-lenního systému impéria a národně osvobozenecí boj balkánských národů vedly (od 18. století) k jeho *úpadku* jak sociálnímu, tak ekonomickému. Říše byla sterilní vůči jakémukoliv pokroku a nebyla zasazena změnami spojovanými s průmyslovou revolucí a s procesy urbanizace. Tento negativní stav se promítal do oblastí ovládaných Osmanskou říší několik desetiletí a je patrný dodnes.

Porážka centrálních mocností v první světové válce, na jejichž stranu se říše přidala, vedla k jejímu *rozpadu* (1918). Vlastní Turecko bylo okupováno armádami Dohody a většina území na Blízkém východě prohlášena za mandáty Společnosti národů. Po *demokratické revoluci* (1918–1923), vedené Mustafaem Kemalem Pašou – *Atatürkem*, se uskutečnily reformy, jež vedly k vybudování moderního státu. V letech 1939–1945 bylo Turecko neutrální (ale pod vlivem nacistického Německa) a do války vstoupilo až v únoru 1945 po boku Spojenců. V poválečném období se orientovalo na USA a vstoupilo do *NATO* (1952). V roce 1987 podalo Turecko žádost o vstup do *Evropských společenství* a později získalo status kandidátské země s možností čerpání předvstupních fondů. V souvislosti s *migrační krizí* je vstup do EU velkým otázkem, stejně jako další směřování země, kde Atatürk oddělil stát a islám. Současný stav v zemi je poněkud rozpolcený, venkovské a vnitrozemské oblasti volají po tradičním přísném islámu, městská populace je výrazněji proevropská a spíše sekulární.

8.7.3 Obyvatelstvo a osídlení

Současná turecká populace se vyznačuje relativně *příznivými demografickými charakteristikami* a stabilní strukturou obyvatel. Poměrně výrazně klesá natalita, která dosahuje 17 ‰ (okolo roku 1980 byla zhruba dvojnásobná). Podobně dynamicky klesla i mortalita pohybující se okolo 5 ‰ (podobně ve srovnání s rokem 1980 byla dvojnásobná). Přírůstek obyvatel, který byl v minulosti velmi vysoký, se snížil zhruba na 1 ‰ ročně. V roce 1927 žilo na území Turecka 14 mil. obyvatel, ale již do roku 1960 se jich počet zdvojnásobil. K dalšímu zdvojnásobení došlo za 30 let, kdy se v roce 1990 počet obyvatel blížil již k 60 milionům. V minulosti mnoho Turků *odcházel za prací*; nyní v Evropské unii trvale žije asi 3 mil. tureckých přistěhovalců, především v Německu, Francii a Nizozemsku. V současné době je Turecko *cílem imigrantů*, v letech 2011–2015 jich legálně přišlo přes 350 tisíc, podle odhadu však 2 mil. uprchlíků žije zejména při hranici se Sýrií.

Rozsáhlé alfabetizační kampaně snížily podíl negramotných v zemi pod 5 %; v některých oblastech, zvláště na jihovýchodě, je však podíl negramotných vyšší. V Turecku je asi 30 univerzit. Sílicí islámský fundamentalismus ovlivnil rostoucí počet koránových škol; roste i střední délka života,

která dosahuje 72 let pro muže a 79 let pro ženy. Dominujícím (nikoli státním) náboženstvím je *islám* (sunnismus); obyvatel nevyznávající islám je pouze 0,2 %, zatímco v roce 1914 to bylo 20 % a v roce 1945 1,5 %. Problematické je stanovení etnické příslušnosti, protože článek 66 turecké ústavy definuje „Turka“ jako „každého, kdo je vázán na území tureckého státu prostřednictvím občanství“. Poslední zjišťování národnosti je z roku 1965; Turků bylo 90 %, Kurdů 8 % a Arabů 1 %. Odborníci předpokládají, že se situace do současnosti příliš nezměnila. *Kurdové* (box 8.6) žijí na východě země a Arabové zejména v provincii Hatay, na jihovýchodě.

Průměrná *hustota zalidnění* se již blíží k 100 obyvatel na km². Nejvyšší je ve Východní Trácii a v pobřežních oblastech, kde překračuje 150 obyvatel na km², zatímco části vnitrozemí a východní oblasti jsou minimálně osídleny. Roste urbanizace, dosahující již 75 %. Městské obyvatelstvo je koncentrováno zejména na západní pobřeží a v okolí hlavního města. Více než milion obyvatel mají Istanbul, Izmir, Adana, Ankara a Bursa.

8.7.4 Hospodářství

Moderní Turecko je součástí zemí OECD a G20, dvaceti nejsilnějších ekonomik světa; v roce 2015 *zaujímalo 18. místo na světě*; zároveň je i hospodářsky nejvyspělejším státem makroregionu. Tuto pozici zaujalo Turecko díky dynamickým přírůstkům HDP, které se ještě do roku 2011 pohybovaly mezi 8–9 % ročně. Po tomto roce došlo v letech 2013–2015 k poklesu na 3 %. HDP na jednoho obyvatele se v roce 2015 pohyboval okolo 20 tis. USD a převyšoval úroveň většiny států v makroregionu (s výjimkou velkých producentů ropy, Izraele a Kypru). Základem relativně úspěšného ekonomického vývoje byly již *Atatürkovy reformy*, jež vedly k vybudování moderního státu. Politika *industrializace* (v sedmdesátých až osmdesátých letech 20. století), opírající se o státní sektor (kolem poloviny HDP), zajistila vytvoření základních odvětví – energetiky, metalurgie, chemie, zpracování ropy či výroby automobilů.

Průmysl. Současné Turecko je silně orientováno na *zahraniční svazky*, na aktivní migraci pracovních sil, na stavební činnost v zahraničí, na rozvoj vývozu „tradičních“ výrobků (oděvů, obuvi, zemědělských produktů) a zejména na *export „nových“ komodit* (automobilového průmyslu, elektroniky či lodí). Dynamicky se rozvíjí výroba *aut* (ročně více než 1,3 mil., 2015). Rozvoj *elektroniky* souvisí s investicemi do výzkumu a vývoje v oblasti nových technologií. *Textilní průmysl* se vyznačuje vysokou koncentrací výroby. Hlavním *energetickým* zdrojem je ropa, převážně z dovozu. V roce 1990 byla dokončena výstavba přehrady Atatürk na Eufratu (s hydroelektrárnou, projektovanou na 9 mld. kWh za rok). Turecko využilo tendence k omezování ekologicky problémového hutnictví ve vyspělých zemích a začalo roz-

víjet *metalurgii*. Ocel a válcované materiály se zařadily mezi významné exportní komodity. Hlavní hutnická základna souvisí s uhelnou pánví u Zonguldaku při pobřeží Černého moře. Rozvíjející se stavebnictví potřebuje velké objemy *cementu*, v jehož produkci zaujímá Turecko 6. místo na světě (2015). V mnoha venkovských domácnostech je významným zdrojem příjmů tradiční tkaní a *vázání kobereců*.

Tab. 8.4 Produkce hlavních výrobků v Turecku (1936–2015)

Výrobek	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2015
elektrická energie	mld. kWh	·	2	9	55	230
ocel	mil. t	·	·	1	12	35
cement	mil. t	·	1	7	30	75
pšenice	mil. t	3	7	10	20	22
ovce	mil. ks	25	30	35	40	28

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, United Nations 2016

Téměř dvě třetiny úhrnných příjmů ze **zemědělství** plynou z rostlinné výroby. Vedoucí role patří zrninám, jež zabírají asi 80 % osevních ploch, jde převážně o *pšenici a ječmen*. Významná je produkce *bavlny, tabáku, cukrovky a čaje* (5. místo na světě). Turecko je největším světovým producentem *lískových oříšků a sultánek*. Buduje se a zkvalitňuje **dopravní síť**, například rychlostní trať Istanbul–Eskişehir–Ankara a moderní dálnice (přes 2 tis. kilometrů). Istanbul Atatürk Airport je 11. největším letišťem světa (2015) a *Turkish Airlines* jsou největší leteckou společností podle počtu zemí, kam směřují její linky (126 v roce 2016). Roste i význam exportních *přístavů* – Istanbul a Izmir; İskenderun je základnou vojenského námořnictva. Velmi pestrá je paleta **exportu**: *textil* 10 %, *automobily* a součásti 10 %, *elektronika* 10 %, *zlato a drahé kameny* 5 %. Hlavními partnery jsou země Evropské unie (Německo, Británie aj.), sousední státy, USA a Čína.

Cestovní ruch. Turecko je 6. nejoblíbenější destinací na světě (v roce 2015 zemi navštívilo 40 mil. zahraničních turistů), nejvíce z Německa (15 %), Ruska (10 %) a Británie (8 %). Hlavními *turistickými cíli* jsou Istanbul, pobřeží Marmarského a Egejského moře s přilehlým vnitrozemím (archeologické vykopávky – Trója, Pergamon, Milét) a středomořské pobřeží v okolí města Antalya. Nacházely se zde dva ze sedmi divů starověkého světa: mauzoleum v Halikarnassu (41 metrů vysoká mramorová hrobka) a Artemidin chrám v Efesu (největší chrám své doby), jejich ruiny jsou rovněž hojně turisty navštěvovány. Další velmi navštěvovanou turistickou destinací je Pamukkale ve středu západní Anatólie; jedná se o jezírka a kaskády zformované bělostným travertinem.

Současná situace Turecka, vzhledem k přítomným asi *třem milionům utečenců* – Syřanů, Afghánců a dalších lidí na

útěku, je velmi složitá. Část těchto lidí usiluje o vstup na území EU, část řadu měsíců přežívá ve městech a velkých utečeneckých táborech. To vytváří v hospodářství značnou brzdu dalšího rozvoje, třebaže EU slíbila významnou finanční pomoc na jejich začlenění do místních struktur, resp. řízené emigrace do Evropy.

8.7.5 Regionální diference

Charakteristický je dynamický rozvoj **západních regionů**, jež zabezpečují převážnou část průmyslové výroby a mají vyspělé územní ekonomické vztahy a potenciál pro zahraniční investory. Jejich *zemědělství* je poměrně intenzivní, výrazně zaměřené na trh. Západní regiony přitahují množství zahraničních turistů z důvodu *mořských letovisek* a historických památek helénské i byzantské kultury. Největší města Istanbul a Izmir jsou významnými obchodními centry.

Istanbul je transkontinentální město v Eurasii, rozložené nad úžinou Bospor. Během své bohaté historie několikrát měnilo své jméno – Byzanc, Konstantinopol, Istanbul; Slované jej nazývali Cargrad (Cařihrad). Jeho obchodní a historické centrum leží na evropské straně, ale asi třetina z jeho 15 milionové populace žije na asijské straně. Podle HDP se řadí do třicítky ekonomicky nejvýznamnějších měst světa, a to zejména z toho důvodu, že od roku 1990 patří mezi města s nejvyššími ročními přírůstky HDP. Vyrábí přes 25 % HDP Turecka a je sem koncentrováno 20 % průmyslové pracovní síly země. HDP na 1 obyvatele je o 70 % vyšší, než je celostátní průměr, a produktivita práce o 50 % vyšší. Dalšími hospodářskými centry země je vedle metropole *Ankara* (4 mil.) zhruba milionová *Antalya* na turisticky hojně využívaném jižním pobřeží. Na východě obsluhuje vyšší hospodářské a administrativní funkce *Adana* (2 mil.) a významný přístav *Mersin* (1 mil. obyvatel).

Výrazně odlišná je situace ve **východní Anatolii** a horských oblastech při hranicích země. Tam dominuje zemědělství – s převahou *pasteveckého chovu dobytka*. Slabá výrobní i sociální infrastruktura a také izolovanost brzdí rozvoj východní Anatolie. Zhruba 30 % území Turecka s 20 % jeho obyvatelstva prakticky není silněji integrováno do hospodářského komplexu země a žije tradičním způsobem života závislým na samozásobitelském rolnictví, pastevectví a místních řemeslech.

8.8 ÍRÁN

8.8.1 Vymezení a přírodní poměry

Írán (původně *Árjan*, neboli země *Árjů*), dříve nazývaný **Persie**, náleží k významným státům makroregionu nejen počtem obyvatel (téměř 80 mil.), ale i rozlohou (přibližně

1,6 mil. km²). Patří mezi 20 nejlidnatějších a nejrozlehlejších zemí světa, má ovšem i značné *geopolitické ambice* lokální velmoci (díky příjmům z ropy a silné armádě). Relativně *exponovanou polohu* má území podél *Perského zálivu* a *Arabského moře*, zatímco vnitrozemský střed a jihovýchod země řadíme mezi periferní oblasti.

Íránské *krajiny* dominují rozlehlá *horstva*, mezi nimiž jsou četné většinou bezodtoké pánve a náhorní plošiny. Ty jsou obklopeny na severu (Demávend 5 610 m n. m.) vysokým pohořím *Elborz* a na jihozápadě pohořím *Zagros*. Na jihozápadě sahá území až k *Mezopotámské nížině*. Vysočina ve vnitrozemí uzavírá četné *pánve s pouštním charakterem* a přechází směrem na východ v poušť *Lút*; na severu navazuje *Velká solná poušť*. Írán je v důsledku své kontinentální polohy zemí *klimatických extrémů*: horké léto (teploty až 50 °C) se střídá s extrémně studenou zimou (až -20 °C). Obecně převládá typ pouštního a polopouštního podnebí, na jihu pak horké a suché klima subtropického charakteru; při pobřeží *Kaspického moře* má vlhký subtropický charakter (ročně až 2 tis. mm srážek), tato lokalita je hojně vyhledávaná jako turistický cíl (dostatek vody, vlhké podnebí).

Vodstvo. Ve vnitrozemí je řek málo a jsou málo vodnaté, v létě mnohé vysychají. Na severozápadě se nachází velké slané *Urmíjské jezero*. Na horách v severních oblastech země a náhorních plošinách na severozápadě v zimě sněží. Převládá chudá stepní **vegetace**; jen severní svahy pohoří *Elborz*, kde je dostatek srážek, pokrývá subtropická vegetace. Lesů je málo (7 %) a na ornou půdu připadá jen 11 % rozlohy země. **Přírodní potenciál** však tvoří velké zásoby *ropy* (4. místo na světě) a *zemního plynu* (2. největší zásoby na světě po Rusku). Zajímavé je zásobování vodou *podzemními kanály* (kanáty – nejstarší v letním sídle perských šáhů v *Persepoli* již v 5. století př. n. l.), které ještě před půl stoletím zajišťovaly nejméně třetinu spotřebované vody venkova i velkých měst.

8.8.2 Historické souvislosti

Persie byla od starověku jedním z nejvýznamnějších *civilizačních a kulturních center* Asie, kterou v letech 634–651 dobyli Arabové, což bylo počátkem islamizace. Za vlády dynastie *Safíjovců* (po roce 1502) byl připojen *Irák*, část *Arménie* a *Afgánistánu*. Od 19. století se *Persie* stala předmětem soupeření mocností; *britsko-ruská smlouva* v roce 1907 potvrdila rozdělení na *sféry zájmů*. V roce 1925 nastupuje dynastie *Pahlaví* a o 10 let později se mění název země na *Írán*. Poslední šáh *Mohammad Rezá Pahlaví* zde vládl od roku 1941. Koncem roku 1943 se v hlavním městě uskutečnila *Teheránská konference*, která byla prvním setkáním šéfů vlád mocností protifašistické koalice (*Churchill*, *Roosevelt*, *Stalin*).

Do čela protimonarchické íránské opozice se v šedesátých letech 20. století postavilo fundamentalistické *šíitské*

duchovenstvo, které v roce 1979 vyhlásilo *Íránskou islámskou republiku* (*ájatolláh Chomejní*). *Krvavá pohraniční válka s Irákem* trvala osm let (1980–1988) a přinesla okolo 850 tis. obětí. *Šíitský islám*, resp. jeho představitel, ovládají všechny oblasti života – od médií až po soudní moc. Svoboda médií je sice garantována ústavou, ale základem všeho jsou *islámské principy*. Titulární hlavou státu je prezident, ale skutečnou moc v zemi má duchovní vůdce, jehož volí tzv. *Rada expertů* na doživotí. Írán se považuje za *regionální velmoc*, která svůj geopolitický zájem tradičně upírá do oblasti *Perského zálivu*; po rozpadu *Sovětského svazu* se jej snaží rozšířit i do vnitrozemí kontinentu do oblastí někdejší *sovětské Střední Asie*.

8.8.3 Obyvatelstvo a osídlení

Obyvatelstvo se vyznačuje některými specifickými demografickými i etnickými rysy. Pozoruhodný je dynamický růst *střední délky života*, která se za posledních 45 roků zvýšila o 25 let (v roce 1970 to bylo 50 let a v roce 2015 již 76 let). Problémem do budoucna se jeví na rozvojovou zemi *nízká porodnost* (úhrnná plodnost kolem 1,6 dítěte na ženu), která ještě v osmdesátých letech 20. století byla 6,5 dítěte na ženu. Zatímco ještě v nedávné době vláda natalitu omezovala, dnes je tomu naopak. *Přírůstky obyvatel* se pohybují pouze okolo 1,2 % ročně (průměr 2011–2015). Spolu s nízkou natalitou zde hraje důležitou roli i *emigrace*; v letech 2011–2015 opustilo Írán přes 300 tis. osob. Írán má 36 univerzit; výrazně se *snižuje podíl negramotných*, který dosahuje 16 % (2015); před 15 lety byl podíl negramotných v dospělém věku ještě 40 %.

Zvyšuje se **urbanizace**, která dosahuje 75 %; v Íránu je 8 milionových měst, v kterých žije čtvrtina populace, v hlavním městě pak 10 % (v urbanizovaném areálu 18 %). Hustota zalidnění je velmi nízká a přibližuje se počtu 50 obyvatel na km²; důvodem je extrémně vysoký podíl oblastí nevhodných pro trvalé osídlení. Jedná se zejména o východní po-

Tab. 8.5 Počet obyvatel největších měst v Íránu (v mil. k roku 2011)

Pořadí	Název	Provincie	Počet obyvatel
1.	Teherán	Teherán	11,8
2.	Mashhad	Razavi Khorasan	3,5
3.	Isfahán	Isfahán	2,5
4.	Shiraz	Fars	2,0
5.	Tabriz	Východní Ázerbájdžán	1,7
6.	Ahvaz	Chúzistán	1,4
7.	Qom	Qom	1,1

Zdroj: Demographia 2017

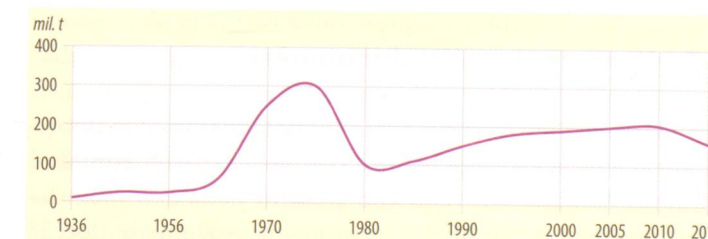
lovinu země a některé centrální oblasti. Všechna města leží na nevelkých řekách na pomezí hor a nížin v západní, vlhčí polovině země (s výjimkou *Mashadu*, který se rozkládá na severovýchodě).

Populaci země integruje **islám**, ke kterému se hlásí 99 % obyvatel. *Šíité* převládají nad *sunnity* v poměru 9 : 1 a právě Írán se považuje za *vůdčí stát šíitů*. 70 % Íránců je potomky *árijských (indoevropských) kmenů*, které začaly do dnešního Íránu migrovat ze *Střední Asie* ve 4. tisíciletí př. n. l. Většina obyvatel hovoří jedním z *íránských jazyků*, mezi které patří i oficiální jazyk země *perština*. Vedle 51 % *Peršanů* žije v Íránu ve vnitrozemí a na severozápadě 24 % *Azerů (Ázerbájdžánců)*, 8 % *Kurdů* a také menšiny *Lurů*, *Balúčů*, *Turkmenů*, *Arabů* a *Arménů*.

8.8.4 Hospodářství

Íránská ekonomika je směs centrálního plánování, státního vlastnictví ropy, zemního plynu, velkých podniků a drobného soukromého zemědělství, obchodu a služeb. Rozhodující podíl na HDP má **ropa**, která se podílí 85 % na exportu země (obr. 8.8). Ekonomický vývoj tak v rozhodující míře ovlivňuje cena ropy, ale také politická situace. Za posledních pět let v ročním průměru roste ekonomika o 0,7 % (2011–2015), ale jsme svědky i poklesu HDP (např. v roce 2015 o téměř 7 %). Írán patří v současné době k největším producentům ropy (7. místo na světě v roce 2015) a jejím *exportérem* (2. pořadí). Hlavním místem těžby je oblast *Perského zálivu*. Dynamicky se rozvíjí také těžba *zemního plynu* (3. místo na světě) a výroba *elektrické energie* (tab. 8.6), která je založena na zemním plynu (75 %), ropě (18 %) a na vodních elektrárnách (7 %). Vedle *petrochemie* se pomalu prosazuje také výroba automobilů, elektrospotřebičů, zbrojní průmysl a farmacie. Tradiční jsou manufaktury, jako jsou *tkalcovny koberců* nebo dílny na zpracování *mědi a stříbra*.

Více než třetina rozlohy země je sice **zemědělsky** využívána, převážnou část však tvoří málo výživné louky a pastviny. Orná půda je většinou zavlažována, v pustinných oblastech se užívají i podzemní přivaděče vody. Vedle pšenice a ječmene se hlavně na export pěstuje *tabák*, *čaj*, *pistácie* a *datle*. **Doprava** je zajišťována především automobily, ve východních oblastech nejsou kvalitní silnice, a je proto vy-

Obr. 8.8 Vývoj těžby ropy v Íránu v letech 1936–2015

užívána více letecká doprava. Velký potenciál pro *cestovní ruch* (příroda, historická města) není zdaleka využit. Ročně přijede asi 2,5 mil. turistů (z 90 % z ostatních zemí Asie). **Export** představuje z 80 % surová ropa a 5 % zemní plyn a ropné výrobky. Dále se exportují i tradiční textilní výrobky (koberce), ovoce a kaviár.

Tab. 8.6 Produkce hlavních výrobků v Íránu (1936–2015)

Výrobek	Jednotky	1936	1956	1970	1990	2015
ropa	mil. t	10	25	250	180	160
elektrická energie	mld. kWh	-	12	25	40	240
pšenice	mil. t	2	2	4	6	14
ovce	mil. ks	15	18	35	45	50

Zdroj: Anděl a Mareš 2001, United Nations 2016

8.8.5 Regionální diference

Jádrové oblasti Íránu tvoří v minulosti zavlažované oázy, ležící při ústí nevelkých řek přitékajících z pohoří do vnitrozemských pánví. V těchto místech s dobrými podmínkami (voda, dostatek prostoru, výhodná dopravní poloha) se zformovala hlavní průmyslová jádra země. Nejdůležitější je **Teheránská oblast**, rozkládající se jižně od pohoří Elborz, kam je koncentrována čtvrtina obyvatel a *polovina průmyslu země*. V hlavním městě žije v urbanizovaném areálu 15 mil. osob (22. pořadí ve světě), z toho se ve městě narodily dvě třetiny. Je sem soustředěno mnoho moderních průmyslových odvětví (výroba automobilů, elektroniky a elektrických zařízení, zbraní a textilu). **Isfahánská oblast** v centrální části země byla v minulosti centrem Persie. Na tuto dobu upomíná řada památek, například palác šáha Abbáse Velkého; převládá *tradiční výroba* (kovotepecské, zlatnické a šperkařské zboží), v zázemí pak významná těžba rud a metalurgický průmysl. Íránský Ázerbájdžán s hlavním centrem Tabríz vyniká výrobou tradičních řemesel (koberce) a strojírenským průmyslem. **Chúzistán**, ležící mezi pohořím Zagros a Perským zálivem, představuje hustě zalidněnou a *hospodářsky nejvyspělejší* oblast země s *těžbou ropy* a jejím zpracováním a rozsáhlým exportem.

8.9 IZRAEL

8.9.1 Vymezení a přírodní poměry

Jediný nemuslimský stát v centrální poloze tohoto makroregionu byl ve své krátké historii svědkem četných konfliktů a válek. Zaujímá **strategickou polohu** nedaleko míst dotyku dvou světadílů a přes svou malou rozlohu se dotýká jak Levantského, tak Rudého moře. Rozprostírá se na úze-

mi, která jsou *svatými místy* pro tři náboženství (judaismus, křesťanství a islám). Přírodní podmínky tohoto rozlohou malého státu jsou velmi různorodé. Na úrodné pobřežní nížiny na západě navazuje centrální vysočina, tektonické údolí Jordánu a nejhlubší proláklina světa *Mrtvé moře* (podle údajů z roku 2016 více než 430 m pod hladinou Středozemního moře), které leží při východní hranici státu (box 8.10). Na jihu se rozprostírá Negevská poušť. Severozápad má dostatek srážek, a to především v zimním období; na jihu a východě jsou srážky minimální. V severní části Jordánského údolí byla zaznamenána *nejvyšší teplota* v celé Asii (53,7 °C). Mezi květnem a zářím je v Izraeli déšť vzácností. Vegetace je málo, lesy tvoří pouze 5 % rozlohy státu, centrální vysočina je pokryta křovinami typu frygana. Přírodní potenciál pro ekonomický rozvoj je minimální.

8.9.2 Historické souvislosti

První trvalá sídla na území dnešního Izraele začala vznikat v neolitu; za *nejstarší město* na světě je považováno *Jericho*, které vzniklo okolo roku 8 000 př. n. l. Izraelité přicházejí ve 13. století př. n. l. a v 10. století př. n. l. formují *Judsko-izraelské království*. Později je toto území obsazováno silnějšími sousedy – Babylóňany, v 1. století př. n. l. Římany a v letech 637–1517 Araby (s výjimkou let 1099–1291, kdy zde existovalo křesťanské Jeruzalémské království). Po Arabech ovládali toto území plných 400 let Turci a po rozpadu *Osmanské říše* se stalo britským mandátem.

BOX 8.10 MRTVÉ MOŘE

Slané jezero mezi Izraelem na západě a Jordánskem na východě se nachází přes 430 metrů (údaj z roku 2016) pod úrovní hladiny světového oceánu a je nejnižší položeným místem na zemském povrchu. Má rozlohu přes 600 km², je 50 km dlouhé a maximálně 15 km široké. Tyto údaje se často mění, neboť jezero poměrně rychle vysychá; dosahuje maximální hloubky přibližně 300 metrů. Zdrojem vody je řeka Jordán, která do jezera ústí na severu. Horké a suché klima způsobuje nízké srážky (50–100 mm/rok) a vysoké vypařování z hladiny. V posledních letech dochází k trvalému poklesu hladiny především v důsledku snížení objemu vody v řece Jordán (je částečně zadržována v Galilejském jezeře). Za posledních 30 let se snižuje hladina ročně o cca 70 cm a bude-li tento proces pokračovat stejným tempem, mohlo by Mrtvé moře do roku 2050 zcela vyschnout. Uvažuje se o vybudování 180 kilometrů dlouhého kanálu, který by z Rudého moře přiváděl do jezera mořskou vodu. Horké klima způsobuje rovněž velmi vysokou mineralizaci vody; slanost se pohybuje v závislosti na hloubce a teplotě od 30 do 35 %. Jeho salinita je 9× větší než salinita oceánská.

BOX 8.11 JUDAISMUS

Judaismus má náboženské kořeny v dějinách, nikoli v mytologii; ty sahají asi 4 tis. let zpět do historie. Zformoval se během prvního tisíciletí př. n. l. Judaisté věří v jednoho boha Jahve, v učení o Mesiáši, spasiteli lidstva a ve víru, že Židé jsou „národem vyvoleným“. Teologie judaismu slouží jako základ mnoha jiných náboženství, zejména křesťanství a islámu. Seznamujeme-li se s židovským náboženstvím, poznáváme současně také kořeny mnoha jiných konfesí a sekt. Skutečnost, že se v prvním tisíciletí př. n. l. na Blízkém východě vyskytoval národ, který nejenže měl ideu jediného vládnoucího a všemohoucího Boha, ale navíc zakazoval uctívat bohy jiné, je jedinečná a judaismus v tomto ohledu nemá obdoby. Hlavním normativním dílem je Tanach, nazývaný křesťany „Starý zákon“ a biblisty „hebrejská Bible“. První ze tří částí je Tóra, nebo také prvních pět knih hebrejské Bible, nazývaných křesťany Pět knih Mojžíšových. Za Žida je považován ten, kdo pochází ze židovské matky nebo přestoupil k židovství podle ortodoxní normy. Ve státě Izrael dnes platí toto tradované pravidlo jako právní základna pro definici židovské národnosti. Judaismus je náboženství židovského národa a celkový počet věřících činí přibližně 15 milionů, z toho 43 % jich žije v Izraeli a 43 % v Angloamerickém makroregionu. Judaismus se od ostatních významných náboženství světa liší tím, že je exkluzivní a nikoli misijní. Omezují se na „vyvolený“ židovský národ a nesnaží se získávat nové věřící. Proto je počet jeho příslušníků relativně nízký.

Na základě rozhodnutí OSN z roku 1947 měla být Palestina rozdělena na dva samostatné státy – židovský a arabský. Po vyhlášení židovského státu v roce 1948 následoval vpád arabských vojsk a v následující vítězné válce za nezávislost Izrael rozšířil své hranice nad rámec plánu OSN na rozdělení Palestiny. Od té doby trvá mezi Izraelem a sousedícími arabskými zeměmi nepřítelství, které vyústilo v *několik válek* a desetiletí násilí, trvající dodnes (box 8.4). V roce 1994 vznikl částečně samostatný státní útvar Palestinská autonomie, který v roce 2013 změnil název na *Stát Palestina* (box 8.12). Dnes je Izrael stále jedinou demokratickou zemí v makroregionu. Trvající izraelsko-arabský konflikt je dodnes jedním z největších problémů nejen této oblasti, ale celého světa.

8.9.3 Obyvatelstvo a osídlení

Z důvodu stálého přistěhovalectví se *počet obyvatel Izraele* od založení státu (1948) zvýšil více než pětikrát. Po odchodu (útek a vyhnání) asi 850 tis. Arabů, kteří tenkrát žili v dnešním Izraeli, zde zůstal zhruba necelý milion obyvatel. Do roku 1952 stoupl počet Židů hlavně přistěhovalectvím z Evropy a severní Afriky na 1,5 mil. Dnes žije v Izraeli více než

8,5 mil. obyvatel, z nichž významnou část tvoří Židé a jejich potomci vyhnání počátkem padesátých let 20. století z arabských zemí a dále *přistěhovalci* hlavně ze zemí bývalého Sovětského svazu z devadesátých let 20. století. V letech 2011–2015 se přistěhovalo 200 tis. osob. Každá přistěhovalcká vlna měla své etnické odlišnosti a znamenala specifický přínos pro rozvoj země. Izraelský národ se skládá ze Židů různých etnicko-kulturních skupin – francouzských, ruských, polských, německých *Aškenázů*, severoafrických a jihoevropských *Sefarditů*, etiopských *Falašů* aj. Země má veliké zkušenosti se sociální adaptací a podporou repatriantů. Peněžní dávky po příjezdu do země musí pokrýt výdaje rodiny na stravu, byt i jiné základní potřeby v průběhu prvních šesti měsíců.

Obyvatelé Izraele se vyznačují velmi *příznivými demografickými i sociálními charakteristikami*, mají jednu z *nejvyšších středních délek života* – 81 let u mužů a 84 let u žen, nízká je také kojenecká úmrtnost; gramotnost dosahuje 100 %. Tato čísla odráží vysokou úroveň izraelského *zdravotnictví a školství*. Izrael má extrémně *vysokou hustotu zalidnění* – přibližně 425 obyvatel na km² a nízký podíl venkovského obyvatelstva (8 %). Většina obyvatel se koncentruje ve zhruba čtyřicetkilometrovém pásmu pobřežních nížin, zatímco jih je téměř liduprázdný. Izraelské obyvatelstvo se skládá převážně z *Židů* (75 %). Menšinové skupiny tvoří *Arabové* (20 %) a ostatní menšiny (Drúzové aj.). Izrael má dva úřední jazyky – *hebrejštinu* a *arabštinu*, ale užívají se i jiné jazyky – ruština (1 mil. mluvčích) a francouzština (750 tis. mluvčích).

8.9.4 Hospodářství

Izrael je příkladem státu, který přes minimální přírodní potenciál dokáže pracovitostí a „vzorci chování“ vytvořit *prosperující společnost*. HDP na jednoho obyvatele patří v makroregionu k nejvyšším (34 tis. USD v roce 2016) a „zastiňuje“ i některé ekonomiky založené dominantně na exportu ropy. Roční nárůst HDP bývá stabilní a pohybuje se okolo 2,5 % (průměr 2011–2016). Izraelská ekonomika je hodnocena jako nejvíce odolná hospodářstvím krizím a řadí se na první místo v míře investic do *výzkumného a vývojového potenciálu*. *Bank of Israel* bývá řazena na přední místo mezi centrálními bankami pro její efektivní fungování. Zvláštností izraelské ekonomiky je skutečnost, že hlavní sféra uplatnění národního kapitálu směřuje za hranice – do *stavebnictví*, budování hotelů či do energetického komplexu. Mezi nosné obory se řadí *informatika a komunikační technika, medicínské obory*, biotechnologie a nanotechnologie. Průmyslový výzkum, vývoj i produkce dosahuje vysoké světové úrovně, zejména v oblasti *zbrojního průmyslu* a lékařské techniky. Pro obchodní bilanci má velký význam především zpracování *diamantů*. V posledních letech se objevila významná naleziště ropy a zemního plynu při východním pobřeží Středozemního

moře, u hranic Izraele a pásma Gazy, což pro efektivní využití může být v nejbližší budoucnosti problémem.

Zemědělství se díky závlahám vyvinulo v moderní hospodářské odvětví, orientované na export. I když velká část státu má pouštní podmínky, Izrael kryje ze 75 % vlastní potřeby potravin, přestože v zemědělství pracují pouze 4 % ekonomicky aktivních obyvatel. Produkce se soustřeďuje především ve vlhčí severní části a v klimaticky zvýhodněné pobřežní nížině. Orná půda představuje 14 % rozlohy států, je uměle zavlažována na 80 % půdy. Pěstuje se hlavně *pšenice, zelenina, vinná réva a citrusy* (grapefruity a pomeranče). Izraelskou zvláštností jsou *družstevní sídla* a organizační formy výroby (kibuc a vesnice typu mošav šitufim), zabývající se také zpracovatelskými řemesly. **Dopravní síť** je dobře rozvinutá. Izrael má také značný **turistický potenciál**, který však v důsledku nepříznivé bezpečnostní situace zůstává využit jen částečně. V roce 2013 zemi navštívilo 3,5 mil. turistů, z nichž 70 % směřovalo ke Zdi nářků. Mezi hlavní **exportní komodity** patří farmaceutika, software, chemikálie, vojenské technologie, ovoce, zelenina a diamanty.

8.9.5 Regionální diference

Stát Izrael je rozdělen do šesti **hlavních správních obvodů**, známých jako mehozot – Střed, Haifa, Jeruzalém, Sever, Jih a Tel Aviv. Nejvíce obyvatel má obvod Střed – přes 2 mil. obyvatel, a nejméně Haifa – 1 mil. obyvatel. Zajímavá je etnická diference, zatímco jako v jediném obvodu Sever převládají Arabové 55 %, nejvíce Židů je v Tel Avivu 93 % (a pouze 1 % Arabů). Jádrovými oblastmi jsou tři největší města a jejich metropolitní areály, kde žije 5,5 mil. lidí (3,5 mil. v Tel Avivu – Jaffa, 1 mil. v Jeruzalému a 1 mil. v Haifě). *Tel Aviv* je 25. nejdůležitějším finančním centrem

BOX 8.12 PALESTINSKÝ STÁT

Palestinský stát je de iure suverénní stát, který uznává 136 členů OSN a od roku 2012 má status pozorovatele v Organizaci spojených národů. Rozloha překračuje 6 tis. km² (na západním břehu Jordánu 5,8 tis. km² a pásmo Gazy 364 km²). O počtu obyvatel existují pouze odhady, předpokládá se, že zde žije přes 4,5 mil. osob, převážně muslimů. Na území západního břehu Jordánu existují i minority židů (15 %) a křesťanů (5 %). Hustota zalidnění je velmi vysoká – 730 obyvatel na km². Ekonomika je na velmi nízké úrovni; odhaduje se, že HDP na obyvatele se pohybuje okolo 3 tis. USD a Palestina náleží k nejchudším oblastem na světě. Průmysl je slabě rozvinut a zemědělství se zaměřuje na pěstování oliv, citrusů, zeleniny a na chov hovězího dobytka. Státu výrazně pomáhají mezinárodní organizace a některé země EU.

na světě a má čtvrtou největší ekonomiku ze všech měst makroregionu. Město je jedním z nejvýznamnějších center vědy a výzkumu a je řazeno mezi nejvíce inovativní města světa. *Haifa* je regionálním centrem severního Izraele s hlavním izraelským přístavem s rafineriemi ropy. Město *Jeruzalém* je politickým, náboženským a kulturním centrem státu. Je svatým místem pro tři náboženství s řadou památek – Západní zeď obvykle nesprávně označovaná jako Zeď nářků, Skalní dóm (odtud údajně Mohammed vstoupil na nebe) na Chrámové hoře, Křížová cesta (Via Dolorosa), Golgota, Chrám Božího hrobu, Getsemanská zahrada, Olivetská hora a řada dalších.

8.10 SAÚDSKÁ ARÁBIE A SPOJENÉ ARABSKÉ EMIRÁTY

8.10.1 Vymezení a přírodní poměry

Saúdská Arábie s rozlohou 2 150 tis. km² je *největším státem makroregionu* a 13. největší zemí světa. V minulosti se jednalo o periferní oblast s výjimkou pobřeží Perského zálivu a částečně Rudého moře. Země dlouhodobě vede spory o hranice se Spojenými arabskými emiráty (SAE) kvůli ložiskům ropy a zemního plynu. Na západě Saúdské Arábie se podél Rudého moře táhnou (pohoří Hidžáz, Asír). Směrem k východu hory klesají a mění se v *náhorní plošinu Nadžd*, která zaujímá převážnou část země. Celý jihovýchod země vyplňuje rozsáhlá poušť *Rub al-Chálí* (česky Pustá končina), která je s rozlohou přes 640 tis. km² největší souvislou písečnou pouští na světě. Menší pouště Dahná a Nafúd se rozprostírají i v centrální a severní části země. S výjimkou pásu při pobřeží Rudého moře dominuje *suché pouštní podnebí* s velmi vysokými denními a nízkými nočními teplotami a minimem srážek. Průměrné letní teploty ve dne dosahují 45 °C, ale mohou se dostat až na 55 °C; v zimě se průměrné teploty pohybují okolo 20 °C. V zemi nejsou žádné stálé vodní toky, nachází se tam pouze mnoho *vádí*, v nichž proudí voda spíše výjimečně. **Půda** je většinou neúrodná, obdělává se 2 % z celkové rozlohy, lesnatost je minimální; *56 % rozlohy tvoří pastviny* (obr. 8.7). Podél pobřeží Rudého moře a se táhnou stará zemědělská území (s pěstováním pšenice a kávy). Země trpí desertifikací, vyčerpáváním podzemních zásob vody a kontaminací půdy na pobřeží v důsledku úniku ropy.

8.10.2 Historické souvislosti

Na začátku 20. století existovalo na území Saúdské Arábie několik polostátních útvarů, z nichž největší byly Hidžáz a Nadžd. *Hidžáz* je dávnou křižovatkou karavanních cest. Do první světové války byl Hidžáz formálně součástí

BOX 8.13 MOHAMED

Mohamed (Muhammad), zakladatel islámu, žil na začátku 7. století v Mekce, kde se věnoval obchodu. Údajně měl ve věku 40 let poprvé v průběhu meditace vidění, při kterém archanděl Gabriel recitoval verše, které byly později uspořádané do koránu. Archanděl mu sdělil, že si jej Bůh (Alláh) vybral jako posledního proroka. Z Mohameda se stal úspěšný náboženský i politický vůdce. Mekku v roce 622 opustil v důsledku trvalého pronásledování a začal působit v Medíně. Později se vítězně vrátil do Mekky, kterou ovládl a postupně si podrobil převážnou část Arabského poloostrova. Tím položil základ ke sjednocení Arabů prostřednictvím arabské říše (chalífátu) sahající od Španělska a Maroka po povodí řeky Indus.

ti Osmanské říše. Po jejím rozpadu se stal samostatným. *Nadžd* býval nejzaostalejší periferií Arábie. V roce 1925 si vládce Rijádu (centra Nadždu) Ibn Saúd podrobil Hidžáz a s podporou Britů ovládl celé území, které dostalo v roce 1932 název Saúdská Arábie. Do druhé světové války se stále zvyšoval vliv USA, který nakonec převýšil vliv britský. Dnes představují USA klíčového obchodního a politického partnera země, která má jednu z nejmoderněji vybavených armád světa.

Nevýznamné území nynějších **Spojených arabských emirátů** na jihovýchodním pobřeží Perského zálivu bylo od starověku na okraji zájmu. V 16.–17. století se pokoušeli o nadvládu Portugalci; soupeřili s nimi Peršané, Turci a Britové. SAE byly založeny roku 1971 jako federace sedmi emirátů – Abu Dhabi, Ajman, Dubaj, Fujairah, Ras al-Khaimah, Sharjah a Umm al-Quwain. Každý emirát je řízen panovníkem s absolutistickou mocí; ti dohromady tvoří Nejvyšší radu. Jeden z monarchů je zvolen jako prezident SAE.

8.10.3 Obyvatelstvo a osídlení

V Saúdské Arábii žije 32 mil. obyvatel, z toho přes šest milionů jsou zahraniční pracovníci. Ročně se počet obyvatel zvyšuje o 2,4 % (to je jeden z největších přírůstků na světě) díky **vysoké natalitě** (20 ‰) a **velmi vysoké imigraci**; v letech 2011–2015 se do země nastěhovalo 850 tis. obyvatel. Hustota zalidnění je velmi nízká a patří k nejnižším na světě (pouze 15 obyvatel na km²), naopak urbanizace patří k nejvyšší v Asii (85 %) a v šesti milionových městech žije 45 % obyvatel. Při tom ještě do šedesátých let 20. století žila většina obyvatel nomádkým způsobem života. Podobné demografické charakteristiky sledujeme u **SAE** (9 mil. obyvatel), kam v letech 2011–2015 imigrovalo 400 tis. obyvatel. Jediný významnější rozdíl sledujeme u střední délky života, která je v SAE o tři roky vyšší, 76 let u mužů a 79 let u žen.

Tab. 8.7 Počet obyvatel největších měst v Saúdské Arábii (v mil. k roku 2015)

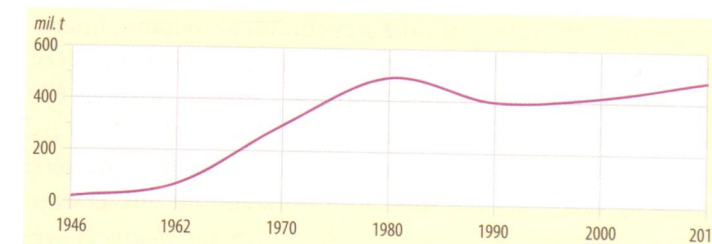
Pořadí	Název	Provincie	Počet obyvatel
1.	Rijád	Rijád	5,5
2.	Džidda	Makkah	3,5
3.	Mekka	Makkah	1,7
4.	Medina	Al Madinah	1,2
5.	al-Hufuf	Východ	1,0
6.	at-Taif	Makkah	1,0

Zdroj: GAS 2016

Islám je jediným povoleným náboženstvím (z asi 90 % sunnitský). Úředním jazykem je arabština, v obchodě a ve vzdělávacích institucích se používá angličtina. Přistěhovalecké menšiny hovoří svými vlastními jazyky, z nichž nejrozšířenější je urdština. V *SAE dominují cizinci* a občané SAE tvoří pouze 18 % obyvatel. Nejvíce je Arabů z ostatních států (23 % – Egypťanů a Jordánců), cizinců ze zemí Jižní Asie 50 % (z Bangladěše, Indie, Pákistánu) a 7 % představují ostatní Asiaté, zejména Filipínci a Iránci.

8.10.4 Hospodářství

Ekonomika je založena na bázi *těžby, zpracování a exportu ropy* – zhruba 75 % rozpočtových příjmů a 90 % příjmů z vývozu pocházejí z ropného průmyslu. Nachází se zde pětina světových zásob. V roce 2015 byla Saúdská Arábie největším producentem na světě a daleko největším exportérem. Je silně závislá na *zahraničních pracovnících* z 80 %, zejména Indů (1,5 mil.), Pákistánců (1 mil.), Egypťanů (1 mil.), Jemenců (800 tis.) a Filipínců (500 tis.). Díky ropě má Saúdská Arábie 10. nejvyšší HDP na obyvatele na světě – 52 tis. USD v roce 2016 (neuvažujeme-li malé státy). Ročně roste ekonomika okolo 4 % (průměr 2011–2015). Část ze zisku je investována do vzdělání, na diverzifikaci hospodářství, na stimulaci soukromého sektoru a na bytovou výstavbu. Těžba ropy byla zahájena v roce 1938, v roce 1946 dosáhla 19 mil. tun, v letech 1962–1970 stoupla čtyřnásobně a od roku 1980 po současnost se těžba pohybuje v rozmezí 400–500 mil. tun ročně (obr. 8.9).

Obr. 8.9 Vývoj těžby ropy v Saúdské Arábii v letech 1946–2015

Na těžbu ropy navazuje *petrochemická výroba*, dále je významná výroba *cementu* (pro dynamicky se rozvíjející stavebnictví), hnojiv, železa a plastů. Kromě ropy se těží také *zemní plyn*, který se ale nevyvážá a využívá se většinou na výrobu energie. Zásoby zemního plynu jsou 4. největší na světě. Saúdská Arábie je dlouhodobě největším exportérem ropy na světě, která směřuje do Japonska (15 %), Číny (15 %), USA (15 %) a Jižní Koreje (10 %).

Obdobné ekonomické trendy sledujeme i u SAE, které mají jeden z nejvyšších HDP na obyvatele na světě – 65 tis. USD. Dynamický je rozvoj po vzniku samostatnosti v roce 1971, kdy se do současnosti ekonomika zvýšila 235×. Ropa tvoří její základ – v roce 2015 se vytěžilo 150 mil. tun (8. místo na světě). Pozitivně jsou hodnoceny podmínky pro podnikání a pro investování. SAE mají největší *diverzifikaci hospodářství* (překonání „monokulturní“ ropné specializace) a snaží se o rozšíření *vývozu kapitálu a bankovních služeb*. Nicméně vývoz ropy stále představuje 75 % státního rozpočtu.

8.10.5 Regionální diference

S výjimkou pásu při Perském zálivu, jsou jednotlivá **centra** rozvoje *značně izolovaná*. **Rijád** patří k nejdynamičtěji rostoucím městům na světě, a to i přes svou silně periferní polohu uvnitř Arabského poloostrova. V roce 1935 zde žilo 40 tis., v roce 1950 85 tis. a před padesáti lety 150 tis. obyvatel. Nyní se zde koncentruje přes 5 mil. lidí, z toho *třetinu tvoří cizinci*. Rijád je moderní velkoměsto, hlavní politické a ekonomické centrum státu. Přestože leží uprostřed pouště, vody je zde dostatek – je sem přiváděna dlouhým potrubím z Perského zálivu, kde se vyrábí odsolováním mořské vody. Problém zásobování sladkou vodou v zemi dnes velmi bohaté není zatím problém. Otázkou je budoucnost celého poloostrova při zdražování cen ropy a ukončování těžby (po roce 2050). V **Hidžazu**, protáhlém podél pobřeží Rudého moře, jsou hlavní svatá města muslimů, především *Mekka*. Prorokovo rodiště navštěvuje každoročně kolem dvou milionů poutníků. V *Medíně*, do roku 661 hlavním městem vznikající arabské říše, byl Mohamed pohřben. Přístav *Džidda*, staré kupecké středisko, platí za historické arabské „okno do světa“. Je hlavní vstupní branou do Mekky, ale také do Medíny.

Dubaj patří mezi nejdynamičtěji rostoucí města, ale nejen počtem obyvatel, ale také stavebními aktivitami, finančnictvím, vědecko-výzkumnou základnou a směřuje mezi tzv. globální města. Ještě v roce 1960 zde v malém přístavu žilo okolo 40 tis. obyvatel, v roce 1975 to bylo necelých 200 tis. a dnes již více než 2 mil. obyvatel. Nachází se zde 3. největší letiště na světě, které v roce 2015 odbavilo 80 mil. cestujících. Dubaj je *šestou nejpopulárnější turistickou destinací* světa a ročně sem zavítá přes 15 mil. turistů. Výborně funguje

doprava, dálnice s mimoúrovňovými křižovatkami a metro představuje nejdelší vlakový systém na světě, který neřídí člověk; autobusové zastávky mají klimatizaci. Nachází se zde nejvyšší budova světa *Burdž Chalífa* (Burj Khalifa), vysoká 828 metrů, největší obchodní centrum (Dubai Mall), které má přes 1200 obchodů, a nejluxusnější hotel světa Burdž Al Arab (Burj Al Arab) ve tvaru plachetnice. V Dubaji je neobvyklé složení obyvatelstva, které je tvořeno hlavně *přistěhovalci* (zhruba 85 %) a asi jen pouhá čtvrtina obyvatel je ženského pohlaví.

8.11 EGYPT

8.11.1 Vymezení a přírodní poměry

Poloha je velmi *strategická* při Středozezemím a Rudém moři a zejména při spojnici těchto moří – *Suezském průplavu*. Součástí Egypta je Sinajský poloostrov, který již leží na asijském světadíle. Klíčová je poloha při dolním Nilu, kde se formovalo jádro států. Rozlohou patří Egypt mezi 30 států světa s plochou větší než 1 mil. km² a počtem obyvatel překračujícím hranici 90 mil. (nejvíce v makroregionu, 2. místo v Africe a cca 15. místo na světě).

Reliéf je tvořen relativně vysoko položenou *tabulí*, rozdělenou údolím Nilu na západní část, tvořenou Libyjskou pouští, a východní část, vyplněnou Arabskou pouští. V *Libyjské poušti* se rovněž nachází velké množství proláklín, přičemž v největší z nich, Katarské proláklíně, se v hloubce 137 metrů pod úroveň moře nachází nejnižší bod Egypta. Východní část země tvoří *Arabská poušť*, která se rozprostírá od nilského údolí až k Rudému moři. Na rozdíl od Libyjské pouště je velmi hornatá, podobně jako jižní část Sinajského poloostrova, kde se nachází nejvyšší vrchol Egypta, Hora sv. Kateřiny (2 637 m n. m.).

Co se týče **podnebí**, je Egypt jednou z nejteplejších a *nejsušších zemí světa*, kde na některých místech neprší i několik let. V pouštních oblastech se vyskytují velké teplotní rozdíly a teploty se mohou pohybovat od 6 °C v noci až do 40 °C přes den. Roční úhrn srážek dosahuje ve většině oblastí maxima 80 mm; během letních měsíců v Egyptě prakticky neprší. Symbolem země je „*životodárný Nil*“, který je již od starověku využíván k zavlažování a pro dopravu (box 8.1). Rostlinstvo je velmi chudé, 96 % území tvoří pouště a polopouště, obdělávají se jenom 3 % z celkové rozlohy země. Významné jsou energetické suroviny; *ropa* se těží na Sinaji a na severozápadě země, důležité jsou *zásoby zemního plynu* (rovněž na Sinaji).

8.11.2 Historické souvislosti

O Egyptu se hovoří jako o jedné z *kolébek lidské civilizace*. Bohaté kulturní dědictví je nedílnou součástí jeho národ-

ní identity, která se však časem přizpůsobila různým cizím vlivům, řeckým, perským, římským, arabským a tureckým, event. britským či francouzským. Egypt byl jedním z významných center křesťanství až do 7. století, kdy celá oblast byla *islamizována*. Křesťanská menšina je většinou tvořena potomky starověkých Egypťanů. V roce 1517 dobyl Egypt turecký sultán Selim I. a stát se tak stal *tureckou provincií* až do roku 1798, kdy Napoleonovo egyptské tažení osmanskou nadvládu ukončilo. Poté ovládl Egypt albánský důstojník tureckého vojska v Egyptě jménem Muhammad Alí, který se stal faktickým vládcem země, neboť Osmanská říše neměla prostředky na znovudobytí Egypta. Dynastie, kterou založil, vládla Egyptu zprvu pod formální osmanskou správou, později pak de facto pod britskou nadvládou až do roku 1952.

Důležitým momentem byla pro Egypt stavba *Suezského průplavu*, zahájená v roce 1859 a trvající třináct let. Ze strategických důvodů průplav ovládla Británie prostřednictvím tzv. Konstantinopolské konvence, prostřednictvím níž byl Suezský průplav prohlášen za neutrální území pod správou Británie (box 8.14). V roce 1922 vyhlásil Egypt pod vládou Fáuda I. samostatnost jako *Egyptské království*. Po druhé světové válce byla politika Egypta spojována s válečnými *konflikty s Izraelem* (box 8.4). Vojenským převratem v roce 1952

BOX 8.14 SUEZSKÝ PRŮPLAV

Suezský průplav spojuje Středozezemí a Rudé moře. Je 193 kilometrů dlouhý a je rozdělen na dvě části (severní a jižní) Velkým Hořkým jezerem. Oproti plavbě kolem Afriky se cesta Suezským průplavem například z Perského zálivu do Amsterdamu zkrátila o 42 %, do New Yorku o 30 %. Moderní historie průplavu souvisí s Napoleonem, který během svého tažení do Egypta v roce 1798 rozhodl o vybudování kanálu, který by na rozdíl od starověku nespojoval Nil s Rudým mořem, ale přímo Rudé a Středozezemí moře. Později od tohoto záměru upustil, ale k životu jej znovu uvedl francouzský velvyslanec v Egyptě F. de Lesseps, který v roce 1856 založil Suezskou plavební společnost. Práce trvaly třináct let a během stavby byl dvojnásobně překročen plánovaný rozpočet. V roce 1888 byl na základě smlouvy Suez prohlášen za nezávislé území pod britskou správou. Egypt tuto smlouvu v roce 1951 jednostranně vypověděl. Kanál byl několikrát rekonstruován a opravován. Po rozšíření z roku 2010 mohou průplavem plout lodě s maximálním užitečným nákladem až 240 tisíc tun, což jsou všechny současné lodě kromě asi třetiny největších tankerů. Dříve musely lodě plout v konvojích, které se míjely na rozšířených „výhybnách“, nyní mohou plout nezávisle oběma směry po celé délce. Tím se kapacita průplavu zvýšila ze 49 na 97 lodí denně, snížily se čekací doby v průměru z jedenácti na tři hodiny a zkrátila se rovněž doba plavby (cca 10 hodin). Délka lodi není omezena, maximální ponor může být 20 metrů při šířce 50 metrů.

byl svržen král Farúk I. a vyhlášena republika v čele s vůdcem revoluce, plukovníkem Gamálem Násirem (1954–1970). Po jeho smrti v roce 1970 se stal prezidentem jeho viceprezident Anvar as-Sádát a po jeho zavraždění vládl Muhammad Husní Mubarak, svržený v rámci tzv. *arabského jara*. Právě strategická poloha země vedla k situaci, že všichni zde uvedení vládcí byli sesazeni a většina i zavražděna.

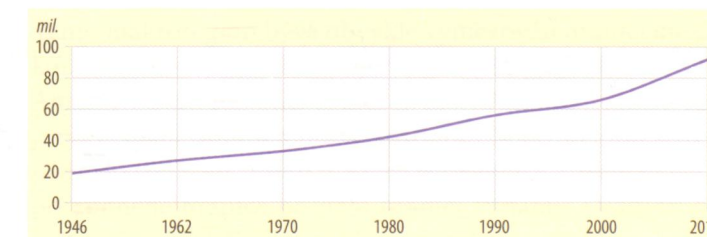
8.11.3 Obyvatelstvo a osídlení

Egypt je nejlidnatější zemí makroregionu a spolu s Etiopií druhým nejlidnatějším státem na africkém kontinentu. Rychlý *růst populace* v letech 1970–2010 byl způsoben zlepšením lékařské péče a nárůstem produktivity zemědělství (obr. 8.10). Během Napoleonovy invaze do Egypta v roce 1798 byla místní populace odhadnuta na tři miliony lidí. Po druhé světové válce zde žilo 19 mil. a v roce 1980 již 42 mil. obyvatel. Za posledních 30 let se počet obyvatel zdvojnásobil na současných 92 mil. (2015). Asi tři miliony Egypťanů žijí v zahraničí.

V současné době se *natalita* pozvolna snižuje (23 ‰), podobně jako přírůstky obyvatel. Poměrně vysoká je emigrace; v letech 2010–2015 odešlo 250 tis. obyvatel. Mírně se zvyšuje *střední délka života*, zejména u žen, a to 74 let (2015). *Nízká zůstává gramotnost* (75 %) a *urbanizace*, která je spolu s Jemenem nejnižší v makroregionu; na venkově stále žije více obyvatel než ve městech. Populace je *koncentrovaná v okolí řeky Nilu*, zejména pak v nilské deltě a také v okolí Suezského průplavu. Převládají *muslimové* (90 % obyvatel) a zbytek je tvořen převážně *koptskými křesťany*, kteří zde zůstali po násilné islamizaci v 7. století. Z hlediska etnického dominují Egypťané, prakticky neexistují etnické minority. Kmeny arabských Beduinů obývají Arabskou poušť a Sinajský poloostrov.

8.11.4 Hospodářství

Egyptská ekonomika patří k *nejslabším v makroregionu* a vyprodukuje menší HDP než např. Rakousko, které má desetkrát méně obyvatel; HDP na obyvatele se pohybuje ve výši 12 tis. USD. Hlavní příjmy plynou z *cestovního ruchu*,

Obr. 8.10 Vývoj počtu obyvatel Egypta v letech 1946–2015

ze Suezského průplavu, z platů dělníků pracujících hlavně v Saúdské Arábii a z těžby zemního plynu. Toho má Egypt velké zásoby a v současného době je jeho významným exportérem, podobně jako ropy. Těží se na třech místech – v západních pouštních oblastech, v zálivu Suez a nilské deltě. Na těžbu navazují rafinérie, jejich kapacita je největší v Africe.

Zemědělství je provozováno na třech procentech rozlohy státu a stále zaměstnává 35 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Produkují se obilniny, ovoce, zelenina a bavlna. Cestovní ruch je jedním z nejdůležitějších sektorů egyptské ekonomiky a zaměstnává 12 % ekonomicky aktivních. Vzhledem k napjaté politické situaci však toto odvětví stagnuje. Ročně přijíždí okolo 13 mil. zahraničních hostů. Převládá kulturní (Káhira, Gíza, Asuán, Théby – Luxor) a přímořská turistika (pláže podél Rudého moře). Pro egyptskou ekonomiku jsou klíčové vývozy surovin – zejména plynu, ropy, ropných derivátů a dalších nerostných surovin (80 % exportu). Dalšími důležitými exportními artikly jsou bavlna (do druhé světové války činila bavlna 90 % hodnoty exportu), textil a chemikálie.

8.11.5 Regionální diference

Snad žádný stát na světě nemá tak dominující polaritu rozmístění obyvatel a ekonomických aktivit. Rozhodující podíl obyvatel je koncentrován do úzkého pásu podél Nilu na ploše zhruba 40 tis. km². Srdce země představuje Dolní Egypt a zejména hlavní město Káhira, kam je soustředěna pětina obyvatel a čtvrtina ekonomiky země. Městská metropolitní oblast je největší v makroregionu a 10. největší na světě (18 mil. obyvatel v roce 2015). Jeho součástí je pyramidový komplex v Gíze a starobylé město Memphis. Káhira má nejstarší a největší filmový a hudební průmysl v arabském světě; byla zde založena jedna z nejstarších univerzit na světě – Univerzita al-Azhar (založena v roce 975). Nejprůmyslovějším městem Egypta je Alexandrie (4,5 mil. obyvatel v roce 2015), těžící z výhodné polohy při Středozemním moři. Je sem lokalizován největší egyptský přístav, který zajišťuje 80 % exportu a importu země. Jedná se i o historicky významné kulturní centrum (knihovny, muzea, univerzity).

9/ Latinskoamerický makroregion (Latinská Amerika)

9.1 HLAVNÍ ZNAKY

Tab. 9.1 Základní data o Latinskoamerickém makroregionu (2016)

Rozloha		Obyvatelstvo		Hustota zalidnění	HDP		HDP na obyvatele	Gramotnost	Střední délka života
mil. km ²	%	mil.	%	obyv./km ²	bil. USD	%	tis. USD	%	roky M/Ž
20,5	15	630	8,5	31	5,6	7,4	16	90	72/79

Zdroj: CIA 2016, United Nations 2016, World Bank 2016

- Latinskoamerický makroregion zaujímá Mexiko s Karibikem a státy ležící na jih. Jedná se o 33 samostatných států, včetně tří francouzských zámořských departementů (Guadeloupe, Martinik a Francouzská Guyana), které jsou součástí Evropské unie, podobně jako Karibské Nizozemsko. Makroregion integruje převládající jazyk (španělština či portugalština) a náboženství (katolictví).
- Latinská Amerika je jedním z plošně největších makroregionů, rozprostírá se na 15 % zemské souše a žije zde 8,5 % světové populace (2016); hustota zalidnění je velmi nízká (31 obyvatel na km²) a řadí makroregion na jedno z posledních míst.
- Latinská Amerika je v severojižním směru rozkročená od suchých subtropů na severozápadě Mexika přes tropické pásmo až po chladné oblasti mírného pásu na Ohňové zemi; prochází téměř všemi klimatickými pásy.
- Makroregion postrádá mezistátní a nadregionální propojení významnými dopravními tahy, a to jak ve směru sever–jih, tak především v Jižní Americe ve směru východ–západ.
- V Latinské Americe se významně mísí tři lidské rasy a s nimi spojené tradiční kultury, které ve vzájemném působení vytvářejí novou specifickou jihoamerickou kulturu (Latinos).
- V periferních oblastech makroregionu se nacházejí obrovské latifundie (statky o mnoha tisících ha) jako dědictví koloniální minulosti regionu, modely hospodaření přebírané ze středověkého Středomoří a hlavně Pyrenejského poloostrova.
- Makroregion charakterizuje extrémně nerovnoměrné rozložení bohatství, kde v rukou malé skupiny nejbohatších je většina bohatství jednotlivých zemí a vysoký podíl chudých disponuje jen zlomkem národního bohatství.

- Prolínají se dvě protikladné politické formy vlády. Silná ekonomická pozice velkých majitelů pozemků, podnikatelů a bankéřů podporuje spíše vládu silné ruky pravicového zaměření. Vliv kubánského modelu („export revoluce“) na masy chudých obyvatel celého regionu dává šance populistickým a socialisticky orientovaným vládám (spíše vůdcům).
- Makroregion je stále pod silným vlivem ekonomiky a politiky USA, řada oblastí je pod silným vlivem mezinárodního cestovního ruchu (návštěvníci ze Severní Ameriky, Evropy či Japonska).
- Panamská šíje a průplav představuje jedno z nejvíce frekventovaných míst námořní dopravy světa. Jeho využití je silně ovlivněno vysokým podílem lodí přepravujících náklady mezi východem a západem USA.
- Některé oblasti a země sužuje vysoká kriminalita vyplývající jednak z velké chudoby a nevzdělanosti obyvatel, jednak z produkce a obchodu s drogami. To se vyhrcoje v nouzových příbytcích slumů, velmi charakteristických pro většinu větších měst Latinské Ameriky, v nichž žije až třetina obyvatel velkoměst.

9.2 VYMEZENÍ A PŘÍRODNÍ POMĚRY

Tento makroregion bývá obvykle vymezován hranicí mexiko-americkou, odkud směrem k jihu vše patří do Latinské Ameriky, tedy regionu vymezeného převládajícími dvěma jazyky, španělštinou a portugalštinou. Makroregion se rozpadá do tří celků. Prvním z nich je pevninská Střední Amerika od zmíněné hranice po jižní hranici Panamy. Druhým celkem je ostrovní Karibik, složený z velkých i malých ostrovů v Mexickém zálivu a Karibském moři. Třetím velkým cel-